

*A könyvtárügy állami támogatása
a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
költségvetései tükrében
1867—1918*

SZABADNÉ SZEGŐ JUDIT

I. A KÖNYVTÁRÜGY AZ ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉSBEN

Tudományos könyvtáraink megalapításához közismert módon főúri mecénások, áldozatkész hazafiak nyújtottak segédkezet a polgári nemzetteválás időszakában.¹ Hosszú ideig hiányzott azonban a hathatós és rendszeres állami támogatás. Csak alkalmi eredményeket értek el azok a reformerek, akik a műveltség terjesztésének közüggyé tételéért is küzdöttek.² 1848/49-ben a polgári átalakulás állami feladattá tette ugyan a művelődésügy támogatását, s alapot vetett a továbbfejlődés számára, annak kibontakoztatására azonban az önkényuralom viszonyai között nem került sor.³ 1867 után teremtődtek meg a könyvtárak rendszeres állami támogatásának a feltételei, mégpedig az évenkénti állami költségvetés keretében. Ahhoz hasonlatosan történt ez, ahogyan Nyugat-Európában annak rendje már korábban kialakult. Az állami költségvetés keretében elnyert támogatás nagyban járult hozzá könyvtáraink fejlődéséhez, mértéke azonban — az egykorúak megítélése

1. *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (1802—1895)*. Bp. 1895. 3—4. l. — KOLLÁNYI Ferenc: *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára*. Bp. 1905. I. k. 57—78. l. — *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826—1961*. (Szerk. RÓZSA György irányításával CSAPODI Csaba, MORAVEK Endre [stb.] Bp. 1960. 8—10. l. — BERLÁSZ Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár alapító levele*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965—1966*. Bp. 1967. 182—192. l. — BERLÁSZ Jenő: *Széchényi második könyvtáralapítványa*. = *OSZK Híradó*. 1968. 13—15., 65—68. l. — BERLÁSZ Jenő: *Az Illésházy-könyvtár. Fejezet az Országos Széchényi Könyvtár állománytörténetéből*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967*. Bp. 1969. 57—60. l.
2. 1836. XXXVII. tc. — *Kossuth Lajos Összes Munkái*. (S. a. r. BARTA István) V. k. Bp. 1961. 441—447., 539—541. l., XI. k. Bp. 1951. 193—194. l. — BERLÁSZ Jenő: *Horvát István könyvtárának megszerzése a Nemzeti Könyvtár számára*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963—1964*. Bp. 1966. 254—263. l. — BERLÁSZ Jenő: *Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1970—1971*. Bp. 1973. 147. l. és kk.
3. Példaként hivatkozunk arra, hogy az 1860-as években a műegyetemi könyvtár fenntartására csak a hallgatók beiratási díjaiból származó átlagosan évi egyezer forint szolgált, ami alig kilencede része volt az államsegélyt élvező bécsi műegyetemi könyvtár és alig egyötöde a prágai műegyetemi könyvtár évi javadalmának. GERLÓCZY Gyula: *A budai kir. műegyetem történeti és statisztikai szempontból*. = *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények*. IV. k. Pest, 1867. 68—69. l.

szerint — nemcsak az igények, hanem a tényleges szükségletek mögött maradt.

Az általunk vizsgált tudományos és felsőoktatási intézményi könyvtáraknak, illetve a század végén alakult országos könyvtárügyi szervezeteknek az igényei a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (a továbbiakban: VKM) költségvetésének keretében realizálódhattak. (Ugyancsak ezúton jutottak támogatáshoz az alsó- és a középfokú iskolahálózat keretében működő, illetve az oktatásügy területén kívül közművelődési feladatkört ellátó más könyvtárak, amelyekkel tanulmányunkban külön nem foglalkozhatunk.) A VKM azonban nagyon szerény mértékben részesült a költségvetés által biztosított állami juttatásokból. Egykorú és történeti statisztikai számítások szerint a VKM részesedése az állami kiadásokból 1870-ig 1% alatt maradt, 1870—1890 között 1—2% között mozgott. 1890—1900 között vissza-visszaesésekkel ugyan, de 2% alól 3,5% fölé emelkedett, 1900—1910 között három esztendő kivételével meghaladta a 4, sőt 1908-ban az 5%-ot. Ez utóbbi arányt tartani tudta 1911—1914 között is, a háborús években azonban részesedése ismét 2% alá hanyatlott.⁴

Már a kortársak bírálták a tárca alacsony dotációját, élve a nemzetközi egybevetés lehetőségével is. SCHVARCZ Gyula, a későbbi egyetemi tanár, a korszak egyik legfelkészültebb művelődéspolitikusa 12 közel egykorú európai költségvetéssel szembesítve az 1869. évi hazait állapította meg, hogy „a közoktatásügyre, tudományos és művészeti kiadásokra” előirányzott összegnek a költségvetés egészéhez viszonyított arányát tekintve „Magyarország utósó [!] helyen áll valamennyi művelt állam között”. Sőt — hivatkozása szerint — az övénél „kedvezőbb” arányt mutattak nemcsak az északi, hanem még a balkáni kis államok költségvetési előirányzatai is.⁵ Az ellenzéki politikus kiélezett, de tartalmát tekintve igazmondó bírálatának érvényességét némileg csökkentette ugyan a VKM államköltségvetésbeli részesedési arányának fokozatos növekedése, indokoltóságát azonban nem szüntette meg. Erre nemcsak a művelődéspolitikai bírálói mutattak rá a későbbiek során, hanem elismerte a kiegyezést követő első, konjunkturális periódus végén 1872-ben maga a VKM is a növekedés nehézségeire utalva, míg a későbbiekben mindinkább a takarékoság elkerülhetetlen szükségességére hivatkozott.

A VKM az 1873. évi költségvetési előterjesztéséhez csatolt indokolásában visszatekintve az 1869-et követő évekre elégtétellel állapította meg, hogy „a közoktatás és közművelődés ügyének fokozatos kifejtésével karöltve jár az arra megkívántató költségek emelkedése”. Míg 1869-ben 1 367 400 Ft volt az előirányzat, 1870-ben 3 043 048, 1871-ben 4 575 907, 1872-ben 3 762 524 Ft juttatásban részesült a tárca, 1873-ban pedig

4. Vö. MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*. Bp. 1898. II. k. 1061. l. — *A magyar tudománypolitika alapvetése*. (Szerk. MAGYARY Zoltán.) Bp. 1927. 13. l.

5. SCHVARCZ Gyula: *Magyarország helyzete a reálunióban*. Pest, 1870. 12—14. l. Vö. Uo. 31—32., 80. l.

4 879 321 Ft-ot igényelt.⁶ A növekedést indokolta — folytatta az előterjesztés, hogy „oroszlány része a közoktatás és közművelődési rovatokra, vagyis ... oly költségekre esik, melyek a nemzet szellemi tehetségének jelenben s jövőben kifejezésére s fokozására szolgálnak”. Mindez „világos jele annak, hogy a kormány a közművelés és közművelődés terén az új kor fokozatosabb igényeinek megfelelni, a létező intézeteket gyarapítani, újakat létesíteni, ... a hiányokon lehetőleg segíteni iparkodott”. Ugyanakkor elismerte, hogy „hazánkban ... nemcsak a már létezett intézeteknek a kor kívánalmaihoz képest bővítéséről s tökéletesítéséről, hanem azok gyökeres átalakításáról, újak szervezéséről s a százados hiányok gyors helyrehozásáról lévén szó, a szükségletnek sokkal nagyobb arányban kellene növekednie”. Majd — mindenekelőtt az oktatási intézmények munkaerő utánpótlási nehézségeire utalva — megállapította, hogy a nagyarányú növekedés ellenére „a vallás- és közoktatásügyi ministerium költségvetési előirányzata más ministeriumok költségeloirányzatához s a művelődési intézmények terén minden irányban érzett reformok nagyságához képest, valamint más nemzetek hasonló költségeihez viszonyítva szerénynek mondható”.

A már TREFORT Ágoston vezetése alá került VKM áttekintést nyújtva az EÖTVÖS József minisztersége idején megalapozott művelődéspolitikai pénzügyi vonatkozásain, maga is elismerte tehát anyagi eszközeinek korlátozottságát mind a hazai költségvetés egészéhez, mind a külföldhöz viszonyítva. Joggal állapította meg ugyanakkor a költségvetési összeg és a költségvetési hányad emelkedésének tényét, de azt is, hogy az örökölt elmaradottsági felszámolása (s tegyük azt is hozzá: a feudális járadék vesztésével fokozatosan elapadó vagy legalábbis csökkenő főúri és egyházi támogatás pótlása) az addigi erőfeszítések fokozását kívánta.⁷

1873-ban véget ért az évtized elején tetőző kapitalista konjunktúra, gazdasági válság, majd pangás következett. Így az önkényuralomtól adósságokat átvállaló, szinte a kezdet-kezdetétől költségvetési hiánnyal küzdő államháztartás egyensúlya érdekében évről évre keserves egyeztetésre került sor a pénzügyi tárgyalásokon, a fejlődés követelményeinek nevében jelentkező igények megfogalmazói és a lehetőségek korlátaira hivatkozó takarékoság szükségességének hirdetői között.

Ez a kettősség érvényesült a könyvtárügy támogatásában is azzal tételezve, hogy a VKM-nek mondhatni korszakosan kialakulatlan maradt a könyvtárügyi koncepciója. Alig egy héttel annak az EÖTVÖS Józsefnek a halála előtt, aki rendelkezett kellő ítélőképességgel, megfelelő tekintéllyel a művelődéspolitikai fórumain és tényleges befolyással a közéletben ahhoz, hogy egy ilyen koncepció megformálását, majd gyakorlati érvényesítését biztosítsa, fontos könyvtárügyi határozatot hozott a képviselőház. 1871. január 25-én, a költségvetési vita során SZÉLL Kálmán, a pénzügyi bizottság

6. Itt jegyezzük meg, hogy előadásunkban — a lehetőségeknek megfelelően — mindig jelezzük, mikor van szó költségvetési előirányzatról, mikor ténylegesen megszavazott összegről. A kettő között az eltérés egyébként támaszkodhat illetően nem haladja meg a csak ezrelékekben kifejezhető, gyakorlatilag elhanyagolható mennyiséget.

7. Az indoklást ld. *Előterjesztés a Vallás- és közoktatási magy. kir. ministerium 1873-ik évi költségvetéséhez*. [A továbbiakban: VKM. ind.] Buda, 1872.

véleményének előadójaként kijelentette, hogy „nem tartja a takarékoság elvével megegyeztethetőnek” a könyvtárak „fömlállítására vagy gyarapítására” szánt összeg szétforgácsolását. S mivel a „sok kisebb könyvtár — nagyrészt — ugyanegy irányban halad, és gyakran ugyanegy szakmát képvisel: e mellett a czélnak nem felel meg, mert az országnak van sok apró könyvtára, de nincs egy lehetőleg teljes könyvtára, mely egyúttal a közönségnek is rendelkezésére állana,” olyan határozat hozatalát ajánlotta a képviselőháznak, amelyben az „a létező könyvtáraknak lehető egyesítése mellett egy országos könyvtárnak felállítása iránti intézkedésre” szólítsa fel a kormányt, „nem zárván ki egyébiránt ezen intézkedés azt, hogy kisebb kézi szakkönyvtárak ott, hol azok szüksége teljesen igazolva van, e mellett is föllálltassanak”. A javaslat elnyerte a legnagyobb ellenzéki párt vezetőjének, TISZA Kálmánnak a támogatását, majd az általa indítványozott módosításokkal ellátva határozattá emelkedett. A határozat végül is egyfelől egy „országos könyvtár” létesítésére irányuló javaslat kidolgozására szólította fel a kormányt (határidőül a következő költségvetési javaslat benyújtásának időpontját szabva), másfelől azt kívánta, hogy már a folyó évben „a könyvek beszerzésénél a szükségtelen többszörös példányok mellőzésével minél nagyobb eredmény éressék el, s a beszerzendő könyvek, nagy részben legalább, a létesítendő országos könyvtár első alapját képezhessék”.⁸

Anélkül, hogy e könyvtártörténeti szempontból olyannyira figyelmet érdemlő politikai kezdeményezés indítékainak és témánk határain messze túlnyúló következményeinek részletezésébe bocsátkoznánk, indokolt utalnunk arra, hogy a VKM-ben ekkor osztály-tanácsosként működő Szász Károly (feltehetően könyvtáros szakemberek meghallgatásával) a nyilvánosság előtt mutatta ki a képviselőházi határozatban foglaltak keresztülvihetetlenségét. Tanulmányában, amelyet előbb a *Pesti Napló*-ban cikksorozat keretében, majd önállóan is megjelentetett,⁹ a következő végkövetkeztetésig jutott el: „sem egészen új országos könyvtárt semmiből teremteni, sem a jelenleg létező három közkönyvtárt¹⁰ külön-külön három egyetemes könyvtárrá emelni képesek nem vagyunk, teljes összeolvasztásuk, egyetlen könyvtárrá keverésük pedig lehetetlen”.¹¹ Kifejtette azt a jól megalapozott véleményét, hogy a Múzeum Könyvtárának „rendeltetése: hogy az a legszélesebb értelemben vett magyar könyvtár (Bibliotheca Hungrica [!]) legyen”. Az akadémia „könyvtárának mindenekelőtt az összes világtudomány naponkinti folytonos haladását kell föltüntetni; bírnia mindenütt a legújabb eredményeket, sőt a még készülöben levőket s végleg meg nem állapítottakat, s állania mindig a pillanat legfelső színvonalán, hogy ... látogatói ... a tudomány haladásának színvonalán tarthassák magokat”. Végül az „egye-

8. Az 1869-ik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. (Szerk. NAGY Iván.) Pest, 1871. XII. k. 165—166. l. — Vö. PANKA Károly: *Az országos könyvtár felállításának eszméje a törvényhozás előtt.* = *Könyvtári Szemle.* 1913. 4. sz. 26—27. l.

9. Szász Károly: *Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár.* Pest, 1871. = *Pesti Napló.* 1871. 285—288. sz.

10. A Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia és a Tudományegyetem könyvtárára utalt.

11. Szász Károly i. m. 29. l.

temi könyvtárban, mint közkönyvtáraink legegyetemesbikében ... mindazon szakokban, melyek az egyetemen ... képviselve vannak, meg kell lenni" mindazon munkáknak, amelyek „a tudomány haladásait s mindenkori jelen állását ... teljesen felölelik s felmutatják”, különös figyelemmel mégis a teológiára és az orvostudományra, mivel azokra „a másik két nagy könyvtár csak igen mellékes tekintetet fordíthat”.¹²

Mindezek előrebocsátása után amellet foglalt állást Szász Károly, „hogy a három könyvtár vezetésébe különösen pedig további gyarapításába oly tervszerű egységet hozzunk be, s köztük oly kapcsolatot létesítsünk, mely ... egyediségük megőrzése, sőt teljesebb kifejtése mellett ... e hármat egyenkint s együtt oda emelje, hogy tökéletesen pótolják egy országos egytemes könyvtár hiányát, ... együtt képezzenek ... egy országos egytemes könyvtárt”.¹³ Majd részletezte elgondolásának témának szempontjából közvetlenül is fontos szervezeti követelményeit. Azt javasolta, hogy a három könyvtár igazgatója s „egy országos könyvtári főigazgató, ... ki mint ilyen, országos könyvtárügyünk élére állíttatnék” képezzen egy közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszternek alárendelt „collegiumot”. Ennek a feladata lenne „az összes könyvtárügyet, jelesen a három közkönyvtárt közösen érdeklő dolgokban ... általános reformokra vagy különös szükségekre¹⁴ vonatkozó előterjesztéseket tenni a miniszternek”, illetve gondoskodni az állomány számbavételéről, feltárásáról („lajstromozás által”), az egyes könyvtárak profiljának szabatosabb kialakításáról, a duplumok, sőt — értelemszerűen — a szakirányba nem vágó könyvanyag cseréjéről. Az átszervezés legfontosabb tényezői közé sorolta az állami támogatás felosztásának és felhasználásának addig hiányzó szabályozását: „az államköltségvetésben évenként lesz megállapítandó bizonyos összeg, mely a három könyvtár gyarapítására összesen az állam által adatik; ez összegnek a három könyvtár közötti felosztási aránya vagy évenként, vagy hosszabb időre a közoktatási miniszter által állapíttatik meg, ki erre nézve a könyvtári főigazgatót meghallgatja”. Majd a részletekbe bocsátkozva azt javasolta, hogy a „segélyösszegeknek” kisebb részével, „utólagos számadás kötelezettsége mellett” az egyes könyvtárak igazgatói rendelkezzenek, nehogy kénytelenek legyenek elmulasztani halaszthatatlan vásárlásokat. A „segélyösszegek” nagyobb részének hova fordítása azonban essék kollégiumi döntés alá, mint-hogy a kívánatos profilírozás ellenére a könyvtáraknak „számos érintkezési pontjaik” maradnak, „s kár volna egy-egy nagyobb és költségesebb, nem is mindenütt múlhatatlanul szükséges munkát több példányban szerezni meg, mást pedig, eszközök elégtelensége miatt, egyszer sem”.¹⁵

12. Uo. 10., 15., 22. l.

13. Uo. 29. l.

14. Itt: rendkívüli szükségletekre.

15. Szász Károly i. m. 29—32. l. Ha Szász Károly javaslata a maga teljességében nem is valósult meg, 1884-ben a Hírlapkönyvtár megalapítását a három nagy könyvtár igazgatója egy, az MTA főtítkára és Szász Károly részvételével tartott ankéton határozta el. Vö. SZINNYEI József: *A hírlap-könyvtár. = A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára. 1802—1902. Alapításának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztségviselői.* Bp. 1902. Vö. KEMÉNY G. Gábor: *A régi „Hírlapkönyvtár”-tól a legnagyobb magyar sajtógyűjteményig.* = *Honismeret.* 1977. 6. sz. 75—76. l.

Nem tudjuk, és a VKM egykorú levéltári anyagának csaknem teljes pusztulása folytán alighanem kideríthetetlen marad, hogy Szász Károlynak az általa megvalósíthatatlannak minősített képviselőházi alapindítványnál jóval könnyebben realizálható javaslata végül is miért került az utókorra hagyományozott, de a maguk idejében füstbe ment tervek sorába. Mindenesetre jellemző, hogy korszakunk végén, 1913-ban a könyvtörténet múltjának jeles bűvárai még mindig kíváncsólaként emlegették P. SZATHMÁRY Károly következő, azaz 1872. évi újabb képviselőházi kezdeményezését az ügy holtpontról való elmozdítására, felróva többek között „országos könyvtáraink összefüggéstelen és szervtelen állapotát . . . valamint az ezek által okozott túlköltséget”. Még inkább teljesületlen maradt SCHVARCZ Gyulának az a javaslata, hogy kiépítendő egy államsegélyben részesítendő országos közkönyvtári hálózat.¹⁶

Az a bizottság, amelyet a képviselőház újabb állásfoglalása nyomán a VKM MIKÓ Imre gróf elnökletével „az országos gyűjtemények megvizsgálására és szervezésük fölött véleményadásra” kiküldött, minden lényeges elemében magáévá tette Szász Károly indítványát. Legalábbis erről tesz tanúságot az a „Szakbizottság” jegyzőjének tollából fogalmazott „emlékirat”, amit 1874-ben nyilvánosságra is hoztak. Minden bizonnyal az 1873. évi pénzügyi válság hatására, külön kiemelték, hogy „hazánk kedvezőtlen pénzügyi viszonyai . . . sem azt, hogy mind a három könyvtár külön-külön egyetemessé, sem azt, hogy minden nagyobb értékű munka mindhárom könyvtár részére megszereztessek, meg nem engedik”. Szász Károly javaslatain az anyagi támogatás kérdéskörében annyiban léptek túl, hogy konkrétan leszögezték: „jövőre a Nemzeti Múzeum Könyvtárának csak is . . . magyar része lenne gyarapítandó s a könyvtár összes dotációjára¹⁷ erre fordítandó”. Másrészt ugyanezzel a könyvtárral kapcsolatban állapították meg, hogy „a kötetésre szánt évi dotációt a bizottság nem tartja elégnek, s ennél nagyobbát ajánl a szükséglethez mérten felvételni, de csak is a hungaricumok részére”, ami ugyancsak egyértelműen tanúsította, hogy a szakbizottság kész volt az általa elvileg támogatott Szász Károly féle javaslat gyakorlati konzekvenciáinak érvényesítésére. — A bizottság állást foglalt egy, az országgyűlési és a minisztériumi könyvtárakból alakítandó „országos államtudományi könyvtár” létrehozása, továbbá a kolozsvári egyetemi könyvtár fejlesztése mellett is, anélkül azonban, hogy mindezek anyagi feltételeinek biztosításáról szót ejtett volna.¹⁸

Az a rendelet, amelyet a VKM „a közkönyvtárak és gyűjtemények tárgyában” a könyvtárak és múzeumok főfelügyelőjének kinevezett PULSZKY Ferenchez 1874-ben intézett, már a Szász Károlynál sokkal szerényebb igényekkel lépett fel. Csak arra szólította fel, igyekezzék „tapintatos eréllyel oda hatni”, hogy a „közkönyvtárakban” található „kéziratok” (értelemszerűen kódexek) és „nyomdai zsegek” (ősnymtatványok), közülük is

16. GÁRDONYI Albert: *Könyvtárügyünk és a törvényhozás negyven év előtt.* = *Könyvtári Szemle.* 1913. 2. sz. 2–3. I. Vö. PANKA Károly i. m. 27–28. l.

17. Értelemszerűen kiegészítendő azzal, hogy a könyvvállomány gyarapításának célját szolgáló részösszegekről van szó.

18. P. SZATHMÁRY Károly: *Országos közgyűjteményeinkről.* = *Budapesti Közlöny.* 1874. 49. sz.

„különösen” a magyar vonatkozásúak jegyzékbe vétessenek, és a lajstromok a Nemzeti Múzeumba jussanak. Azt a kérdést, azonban már csak megfontolásra ajánlotta, „nem lehetne-e s mily módon lehető kevés költséggel a magyarországi közkönyvtárak általános lajstromának készítését megindítani, legalább azon szakokra nézve, melyek . . . Magyarország történelmére és hajdankora művelődési állapotának megismerésére nézve fontossággal bírnak.” A többes példányok cseréjére, a hiányok „legcsekélyebb költséggel” való pótlására vonatkozó s általánosságban mozgó utasításokon kívül a rendelkezés semmi más jelét sem mutatta annak, hogy a VKM, mint a könyvtárügy kormány szintű irányítója többre is kész lenne az önálló életet élő intézmények fennmaradási, jó esetben fejlődési törekvéseinek támogatásánál.¹⁹

A könyvtárügy anyagi támogatása hosszú ideig csak mint egyes intézmények, sőt legtöbb esetben, mint intézmények részlegei működésének, fejlődésének feltétele került a törvényhozás elé, költségvetési alrovatokba szétördelve s korántsem összefüggéseiben. Mindez egyfelől azzal a következménnyel jár, hogy a kérdés vizsgálójának (ha nem akar a keveset mondó számszerűségekre szűkülni) fáradtságos munkával kell az egyes költségvetési tételek indoklásaiból kibogoznia, majd összegeznie az anyagi támogatás biztosításának elvi indokait. Másfelől az intézményeken belül működő könyvtárak esetében le kell mondania annak lehetőségéről, hogy valamennyi könyvtári rendeltetésű tételt izolálva tárjon fel. Legcélszerűbbnek azt találja tehát, ha áttekintésében a költségvetési előterjesztésekbe foglalt és a miniszteri indokolásokban megokolt anyagi támogatást a hováfordítás egykorúan meghatározott céljai szerint csoportosítja. Mindenekelőtt azért, mert így tudja leginkább tükröztetni az elvi szinten végül is meghatározatlan maradt könyvtárügyi koncepció helyett leglább a mindennapos gyakorlatban érvényesülő könyvtárpolitika körvonalait, másfelől pedig munkája eredményeit így véli leginkább hasznosíthatónak a könyvtártörténet, sőt némiképpen a művelődéstörténet kutatói számára is.

II. A KÖNYVTÁRÉPÜLET ÉS A FELSZERELÉS BIZTOSÍTÁSÁNAK KÉRDÉSE

A vizsgált korszak kezdetétől világosan tükröződik a VKM költségvetési előterjesztéseiben, mennyire sürgették a könyvtárak az őket fenntartó intézmények útján a nyomasztó helyhiány leküzdését, azaz a növekvő állomány elhelyezéséhez és a fokozódó olvasói igények kielégítéséhez szükséges beruházásoknak a biztosítását.

Eötvös József már az 1870. évi költségvetési előterjesztés indoklásában miután leszögezte, hogy „a nagyobb szerű kiadásokat” igyekezett elkerülni, egyértelműen rámutatott a könyvtárügy terén szükségessé vált s tovább már nem halasztható nagy beruházásokra. A „műiparegyetem” épülethiányát említve is utalt többek közt a könyvtár meg nem felelő elhelyezésére, a tudományegyetem fejlesztéséről szólva pedig így fogalmazott: „egy a

19. *Reform.* 1874. 221. sz.

könyvtár szakszerű felállítását s a nagyszámú akadémiai polgárok által kényelmesen használható olvasdákát magába foglaló épület, melyben az egyetem egyéb gyűjteményeinek egy része is felállítható legyen, mellőzhetetlen”.²⁰

Az Egyetemi Könyvtár 1873-ban megkezdett építkezéseire összesen 474 638 Ft-ot irányoztak elő, mégpedig oly módon, hogy abból az első esztendőben 160, a másodikban 250 ezer forint használható fel, a maradék pedig 1875-ben.²¹ Az 1876. évi költségvetési előterjesztés indoklásában olvashatunk arról, hogy az Egyetemi Könyvtár új épülete „legközelebb elkészül”, a következő évben pedig arról, hogy a már 1875-ben „a tanuló ifjúság használatának átadott” új könyvtárépületben „mellőzhetetlen volt az illető igazgatási helyiségeket is a szükséges bútorok s házi szerekkel ellátni”, ami külön 5960,— Ft kiadással járt.²² Alig telt azonban el néhány év és 1880 tavaszán már a képviselőház költségvetési vitájában „több oldalról is hangsúlyoztatott, hogy az egyetemi könyvtári épület csupán saját céljaira fordíttassék”, azaz helyezték el az ott működő gyakorlóiskolát (a „mintagymnásiumot”). Ezt a javaslatot az 1881. évi költségvetési előterjesztés indoklásában a VKM messzemenően a magáévá tette arra is hivatkozva, hogy „az egyetemi könyvtár gyűjteményei már is oly terjedelműek, hogy a könyvek czélszerű elhelyezésére már alig van kellő tér”.²³ A következő évben, a gyakorlóiskola elköltöztetése után a kiürített helyiségek „könyvtári czélokhoz alkalmazásáról” mindenekelőtt „könyvtartókkal” való felszerelésről gondoskodtak.²⁴ Az idő előrehaladtával, a hallgatók létszámának rohamos emelkedésével az Egyetemi Könyvtár igénybevétele egyre nőtt. Már az 1913. évi költségvetési előterjesztés indoklásában arról olvashatunk, hogy „az egyetemi könyvtár olvasóterme szűkös voltának ellensúlyozására” a jogász és a bölcsész hallgatóknak külön olvasótermeket rendeztek be, ami az elkövetkező években további „felszerelési költségeket” vont maga után.²⁵ A problémákat azonban ez sem oldotta meg, s így „a helyszükén segitendő, a délutáni és esti nyitvatartás elrendelertetett”, ami szükségessé tette a felügyelő könyvtári alkalmazottak díjazásának pótlékolását.²⁶

A kolozsvári egyetem könyvtárának állami támogatása 1873-ban váltotta fel a költségvetésben jogelődei (ti. a helybeli jogakadémia és az „orvosebészeti tanintézet”) könyvtárainak dotálását.²⁷ A könyvtár elhelyezése azonban nem felelt meg a kívánalmaknak. Az egyetemnek a hajdani jezsuita kolostor, majd az erdélyi gubernium (kormányzóság) céljára szolgáló „központi épületében” szorongó könyvtára viszonylag rövid idő múltán képtelenné vált az Erdélyi Múzeum Egyeslet által is rendszeresen gyarapított álló-

20. VKM. ind. 1870.

21. VKM. ind. 1874. Vö. Tóth András: *Haladás és reakció küzdelme a budapesti Egyetemi Könyvtár új épülete körül.* = *Magyar Könyvszemle.* 1955. 1—2. sz. 41—71. l.

22. VKM. ind. 1876, 1877.

23. VKM. ind. 1881.

24. VKM. ind. 1882.

25. VKM. ind. 1913, 1917/1918.

26. VKM. ind. 1914/1915.

27. *Államköltségvetés az 1873. évre. Részletezés. Vallás- és közoktatásügyi ministerium.* [A továbbiakban: Ák.] Budán, 1872.

mány elhelyezésére.²⁸ 1893-ban 200 ezer Ft-os államkölcsön felvételére került sor a jogi kar és a könyvtár rendelkezésére bocsátandó új épület költségeire. Az új épületbe 1895-ben költözött át a könyvtár. Belső berendezésére 1894—1896-ban további 25 ezer Ft-ot fordítottak.²⁹ Még egy évtized sem telt azonban el, s már azt olvashatjuk a miniszteri előterjesztésben, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtár „még mindig nélküli az önálló, céljának megfelelő elhelyezést”. „Nagybecsű és gazdag anyagával³⁰ ... egészen más célokra épített helyiségekben szorong. Oly helyiségekben, melyek e nagy tömegű könyvtár befogadására még raktári elhelyezés mellett is most már elégtelenek és a melyeknek óriási megterhelése az épület biztonságának veszélyeztetése nélkül tovább fenn nem tartható, ... sőt részben lehetetlenné is teszi a könyvtár szakszerű rendezését megfelelő kihasználását”. Hiszen „az egészen más célokra rendelt olvasó teremben csak 48 olvasóra van ülőhely, a tanároknak és kutatóknak külön dolgozó helyiségek, sem pedig a személyzetnek alkalmas hivatalos helyiségeik nincsenek. A külön, modern és a tudomány mai állásának megfelelő könyvtári épület felépítése tehát minden tekintetben elhalaszthatatlanul sürgős.”³¹ A következő évben a könyvtárhelyiségek „tűz- és közveszélyes” voltára hivatkozva, „a legnagyobb mértékben sürgősnek és elodázhatatlannak” nyilvánított könyvtár építése 1905-ben meg is kezdődött, 1 400 000 korona előirányzattal.³² 1908-ban azonban — a könyvtár további fejlesztéséhez szükséges szomszédos telkek vételárát és a belső berendezéssel járó kiadásokat is beszámítva — az államkölcsönből fedezett összköltséget már 2 100 000 koronában állapították meg. Ebből a keretből fedezni is tudták a budapesti Egyetemi Könyvtár építése mellett a korszak legnagyobb, témánkba vágó beruházásának, az 1910-ben befejeződött kolozsvári könyvtárépítésnek és felszerelésének a költségeit.³³

Csak megemlítve, hogy a vizsgált korszakban számos közművelődési és felsőoktatási intézmény (pl. az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, a budapesti Képzőművészeti Akadémia, a pozsonyi Városi Múzeum és Könyvtár, az Ógyallai Csillagvizsgáló, stb.)³⁴ építése, illetve bővítése során jutottak új otthonhoz a kereteik közt működő könyvtárak, térünk át a VKM által támogatott tudományos és vezető szakkönyvtárak helyiséghiánya áthidalásának, belső felszereltsége kiegészítésének, illetve korszerűsítésének kérdéskörére.

28. VKM. ind. 1893.

29. Ák. 1893—1896. — VKM. ind. 1893—1896.

30. A következő évi miniszteri indoklás külön is emlékeztette a törvényhozókat, hogy az új épületre „a kolozsvári tudományegyetem és az erdélyi múzeum-egylet egyesített könyvtára” anyagának megóvása és használhatóságának biztosítása végett van szükség. VKM. ind. 1904.

31. VKM. ind. 1903.

32. Ák. 1904—1905. — VKM. ind. 1904—1905.

33. Ák. 1908—1911. — VKM. ind. 1908—1911. 1908-ban SZABÓ Ervin megállapítja, hogy „nincs Magyarországon egyetlen technikailag tökéletesen berendezett közkönyvtár”, reményét fejezte ki, hogy „talán a kolozsvári egyetemé lesz olyan”. SZABÓ Ervin: *Magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900—1918.* (Összegegyűjt. TISZAY Andor.) Bp. 1959. 71. l.

34. VKM. ind. 1897, 1899, 1903, 1905, 1912, 1914/1915.

1887-ben az egyetemi építkezések miatt a régi otthonából kiszorult tudományegyetemi és műegyetemi olvasókörnek 1200,— Ft külön államségélyt biztosítottak helyiségbérelt céljára, majd egy évtized múltán 300 Ft-tal megnövelték az összeget házbéremelésre hivatkozva.³⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár jogelődjének, melyet egykorúan a „Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának”, illetve a „Széchényi Országos Könyvtárnak” neveztek (a továbbiakban ez utóbbi megnevezéssel élünk) már 1895-ben is panaszosan emlegetett zsúfoltságán 1913-ban azzal igyekeztek segíteni, hogy a „hírlaposztály” számára, amely „a fejlődésnek arra a fokára jutott, hogy kezelése és rendbentartása a szükséges helyiség hiánya miatt lehetetlenné vált”, a Szentkirályi u. 7. számú épületben helyiséget béreltek. Ez évi 3000,— korona többletkiadást jelentett, amihez öt éven át „rendkívüli kiadásként” további 3—3000 koronát csatoltak a szükséges berendezés biztosítására.³⁶

1917-ben „a nyomasztó helyszűke elkerülhetetlenné” tette az addig múzeumi célokra fenntartott, de igénybe nem vett helyiségek átengedését könyvtári célokra, hogy „a Széchényi Országos Könyvtár a mai szűkös olvasóterme helyett megfelelőbb olvasóteremhez jusson, s hogy a gyűjtemények részére is újabb férőhely nyeressék”. A szükséges munkálatok, ill. a felszerelés céljára első részletként a VKM 100 000 K-t irányzott elő, úgy azonban, hogy ebből 30 500 K-t magának a könyvtárnak kelljen kigazdálkodnia a már korábban vásárlásokra, illetve felszerelésre biztosított összegekből.³⁷ Gyakorlatilag sem térnyerést, sem jövedelemnövekedést nem hozott a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára számára az állami támogatás évi 4000,— Ft-tal való emelése 1889-ben. Egyszerűen az történt, hogy az MTA épületének házbéradó-mentessége megszűnt, s a fizetendő adó összegével arányos mértékben emelték az intézmény, ill. könyvtára külön dotációját.³⁸

Míg az építkezések, tərbővítő intézkedések anyagi fedezetének biztosítása jobbára csak a könyvtárak mennyiségileg mérhető fejlődésének tanúságtevője, néhány esetben arra is van példa, hogy olyan felszerelési tárgyak kerülnek említésre a költségvetésben, illetve az előterjesztés miniszteri indokolásában, amelyek valamit a belső fejlődésből is sejtetni engednek. A Széchényi Országos Könyvtár számára 1871-ben biztosított 2000,— Ft-os többletről megtudjuk, hogy azt a befejezéséhez közeledő rendezés kapcsán szükségessé vált új szekrények beszerzésére szánták.³⁹ 1884-ben a szervezés alatt álló „hírlapi könyvtár” támogatására, többek között a szükséges „bútorzat” beszerzésére kért „első részletül” 2000,— Ft-ot a VKM, ami 1887-ig

35. VKM. ind. 1887, 1896. A helyhiány „égetővé válására” a századfordulón és azt követően ld. FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia: *Az Országos Széchényi Könyvtár olvasószolgálatának története 1802—1911.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1963—1964. Bp. 1966. 222., 228. l.

36. VKM. ind. 1895, 1913. A Hírlaptár bérelt helyiségeinek berendezésére előírányzott összeget nem merítették ki teljes egészében. Vö. VKM. ind. 1917/1918.

37. Ák. 1917/1918. — VKM. ind. 1917/1918. A háború okozta munkaerőhiány miatt a VKM. az előírányzott százezer korona felhasználására kétéves haladékat kért az 1915. XII. törvénycikkre hivatkozva.

38. VKM. ind. 1889.

39. VKM. ind. 1871.

„ideiglenes átalányként” került beiktatásra a támogatás tételei közé.⁴⁰ 1895-ben a könyvtár „bútorzására és egyéb átalakításokra” kért, összesen 5251 Ft-nyi támogatási többletet az előterjesztés nagyon érdekesen indokolta. Részben a helyszűke miatt volt szükség bizonyos változtatásokra, ami „a dolog természeténél fogva évről évre rendkívül nagy mértékben szaporodó ... hírlap könyvtárnál érezhető leginkább”. Emellett azon is változtatni kívántak, „hogy a tisztviselők szétszórva, majd minden teremben voltak elhelyezve, s az olvasó termék is egymástól távol lévén, egyrészt a tisztviselők hivatali működése könnyen áttekinthető nem volt, másrészt pedig a közönség is kénytelen volt a könyvtár gyűjteményhelyiségein végig járni”.⁴¹

A könyvtári beruházásokra szánt kisebb-nagyobb tételek közül kiemeljük, hogy amíg 1909-ben a kassai jogakadémia, 1912-ben pedig a Nemzeti Múzeum — igaz, a feltehetően korlátozott állománnyal bíró állattári szakkönyvtár számára — könyvszekrényeket szerzett be, addig az Iparművészeti Múzeum 1913-ban azzal kért támogatást „a dr. Erdélyi Pál féle” tűzálló könyvtári vasállványok megrendeléséhez, hogy azok „ma már mindenütt használatban vannak”, s nélkülük a könyvtár gyűjteményeinek kellő elhelyezése „lehetetlenné válik”.⁴²

A könyvtárépítésre, bővítésre és a belső berendezésre szolgáló támogatás iránti igények növekedése szorosan összefüggött a könyvtári állomány gyarapodásával, ami — egyéb intézkedések mellett — maga sem nélkülözhetette a költségvetés révén érvényesülő állami segítséget.

III. ÁLTALÁNOS FEJLESZTÉS, ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS

A költségvetés a „dolgi kiadások” keretében a támogatott könyvtárak általános fejlesztését, mindenekelőtt állományuk gyarapítását mozdította elő. A „rendes” évi kiadások lassan emelkedő tételein kívül, külön indoklással kaptak „rendkívüli” támogatást az egyes könyvtárak hiányok pótlására, alkalminak, illetve közérdekűnek ítélt vásárlásokra. Szétfeszítené dolgozatunk kereteit, ha ezeket valamennyi a VKM által támogatott könyvtár esetében részleteznénk. Csak vezető tudományos könyvtáraink ilyen természetű támogatását vizsgáljuk tehát viszonylag behatóan, míg a többiek esetében meg kell elégednünk a fejlesztés és azon belül az állománygyarapítás általános jellemzésével.

40. VKM. ind. 1885. Vö. uo. 1886—1889. Vö. GORIUPP Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félévszázadában 1884—1934*. Bp. 1934. — DEZSÉNYI Béla: *Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára. (Fennállásának hetvenötödik évfordulója elé.) = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957*. Bp. 1958. 87. l. és ks.

41. VKM. ind. 1895.

42. VKM. ind. 1909, 1911—1914.

Széchenyi Országos Könyvtár

A Széchenyi Országos Könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeum dotációja keretében élvezte az állami támogatást. A korai esztendőkből, de egyes rovatok (különösen a könyvkötésre szolgáló) esetében a későbbiek során sem volt elválasztható a Széchenyi Országos Könyvtárra, illetve a Múzeum egyes osztályainak a kézikönyvtáraitra szánt összeg. Mellékelt táblázatunkban ezeket csillaggal jelöljük. Külön rovatban tüntetjük fel — a költségvetés rendjét követve — a SZÉCHÉNYI Lajos 1827. évi alapítványának évi kamatából gyarapításra, illetve 1901-től részben könyvkötésre szolgáló összegeket.

A Széchenyi Országos Könyvtár állományának gyarapítására előirányzott „rendes kiadás” 1868—1918⁴³

Év	Pénznem	Könyv- és folyó- íratra	Könyvtárra	Hírlaptárra	Alapítványi illetmény	Könyvkötésre*
1868	Ft	10 000,—*	részletezés nélkül, személyi kiadásokkal együtt.			
1869	Ft	10 000,—*	részletezés nélkül, személyi kiadásokkal együtt.			
1870	Ft	5 000,—*	—	—	420,—	—
1871	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1872	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1873	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1874	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1875	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1876	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1877	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1878	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1879	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1880	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1881	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1882	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1883	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1884	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1885	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1886	Ft	7 500,—*	—	—	420,—	1 000,—
1887	Ft	—	5 000,—	—	420,—	1 000,—
1888	Ft	—	5 000,—	1300,—	420,—	1 000,—
1889	Ft	—	5 000,—	1300,—	420,—	1 000,—
1890	Ft	—	5 000,—	1300,—	420,—	1 000,—
1891	Ft	—	5 000,—	1300,—	470,—	1 000,—
1892	Ft	—	5 000,—	1200,—	470,—	1 000,—
1893	Ft	—	6 000,—	1200,—	470,—	1 000,—
1894	Ft	—	6 000,—	1200,—	470,—	1 000,—

43. Ák. 1868—1917/1918.

Év	Pénz nem	Könyv- és folyó- íratra	Könyvtára	Hírlaptára	Alapítványi illetmény	Könyvkötésre*
1895	Ft	—	6 000,—	1200,—	470,—	1 500,—
1896	Ft	—	6 000,—	1200,—	470,—	1 500,—
1897	Ft	—	6 000,—	1200,—	470,—	2 000,—
1898	Ft	—	6 500,—	1200,—	470,—	2 500,—
1899	Ft	—	6 500,—	1200,—	470,—	2 500,—
1900	K ⁴⁴	—	13 000,—	2400,—	940,—	5 000,—
1901	K	—	13 000,—	2400,—	1117,—	5 000,—
1902	K	—	13 000,—	2400,—	1117,—	5 000,—
1903	K	—	15 000,—	2400,—	1117,—	6 000,—
1904	K	—	17 500,—	2400,—	1117,—	7 000,—
1905	K	—	17 500,—	2400,—	1117,—	7 000,—
1906	K	—	22 000,—	2400,—	1118,—	9 000,—
1907	K	—	22 000,—	2400,—	1117,—	9 000,—
1908	K	—	23 000,—	2400,—	1117,—	10 000,—
1909–1910	K ⁴⁵	—	24 000,—	2400,—	1116,—	10 000,—
1911	K	—	24 500,—	2400,—	1116,—	10 000,—
1912	K	—	25 000,—	2400,—	1116,—	10 000,—
1913	K	—	25 000,—	4000,—	1116,—	10 000,—
1914/1915	K	—	25 000,—	4000,—	1116,—	10 000,—
1917/1918	K	—	25 000,—	4000,—	1116,—	10 000,—

A táblázat adatai jórészt önmagukért beszélnek. A Széchényi Országos Könyvtár 1868 és 1886 között a Nemzeti Múzeum osztályainak szakkönyvtáraival együtt részesült a gyarapítást biztosító illetményben, a könyvkötésre szolgáló összeg pedig 1918-ig, a vizsgált korszak lezárultáig költségvetési szinten elkülönítetlen maradt. 1868-ban és 1869-ben, az államköltségvetés korszakunkbeli rendjének kialakulási időszakában a Nemzeti Múzeum keretében működő könyvtárak személyi és dologi kiadásaira részletezés nélkül biztosították az évi 10 ezer Ft-os dotációt. 1870-ben jelent meg a könyv- és folyóirat gyarapítására szolgáló tétel 5000,— Ft-os támogatási összeggel, ami a következő évben 7500 Ft-ra emelkedett, arra a szintre, amin másfél évtizeden át meg is maradt, s amihez több mint két évtizeden át változatlan összegként társult az 1000,— Ft-os könyvkötésre szolgáló keret. Ezt egészítette ki az 1870-től az államköltségvetésbe felvett, s kizárólag a Széchényi Könyvtár gyarapítását szolgáló 420,— Ft-os „alapítványi illeték”, aminek összege 1891-től 470,— Ft-ra emelkedett. 1887-ben osztották meg költségvetési szinten a Széchényi Országos Könyvtár és a múzeumi Szakkönyvtárak között a megemelt támogatást, mégpedig úgy, hogy az előbbinek 5000,— az utóbbinak együttesen 4000,— Ft jutott gyarapítás céljára. A hírlapkönyvtár, amelynek felállítását a VKM az 1885. évi költ-

44. 1 forint = 2 korona.

45. Az 1910. III. törvénycikk a kormányzati válság miatt az előző évi költségvetés hatályát kiterjesztette 1910-re.

ségvetési előterjesztésben indokolta meg, s amelynek berendezésére négy esztendőn át 2—2000,— Ft-ot biztosítottak, gyarapítás céljára 1888-tól élvezett külön juttatást, mégpedig 1891-ig 1300,— Ft-ot, majd több mint két évtizeden át változatlanul évi 1200-at, illetve a vele egyenértékű 2400,— koronát, amit csak közvetlenül az első világháború előtt 1913-ban emeltek 4000,— koronára. A könyvbeszerzésre fordítható összeg a korábbi 5000 Ft-ról 1893-ra emelkedett 6000-re, majd 1898-ban 6500-ra. Ezt a 13 000 koronával egyenértékű összeget 1903-ban emelték 15 ezerre, 1904-ben 17 500-ra, majd 1906-ban 22 ezerre, 1908-ban 23 ezerre, 1909-ben 24 ezerre, amit 1911-ben és 1912-ben 5—500 K-val gyarapítva alakították ki a végső 25 ezer koronás támogatási keretet. Az 1000 Ft-os könyvkötési keret 1895-ben emelkedett 1500-ra, 1897-ben 2000-re, 1898-ban 2500,— Ft-ra. A vele egyenértékű 5000 koronás keret 1903-ban 6 ezer, 1904-ben 7 ezer, 1906-ban 9 ezer majd 1907-ben 10 ezer K-t ért el s azon a szinten maradt a korszak végéig. Ezt egészítette ki a gróf KARÁCSONYI Guidó alapítványából származó, könyvkötésre szolgáló évi 176—178 K között ingadozó külön „illeték”.

Voltak olyan, a szerzeményezési keretet apasztó, illetve növelő mozzanatok és tételek, az utóbbiak mai fogalmaink szerint jórészt céltámogatásként illeszkedve a költségvetési keretbe, amelyeket táblázatunk nem, vagy csak részlegesen érzékeltethet. Már 1877-ben arról olvashatunk a VKM költségvetési előterjesztésének az indokolásában, hogy az előző évben megszavazott összeggel „csak akkor lehetend a múzeum szükségleteit fedezni”, ha „az egyes tételek között szabad átruházás engedtetik” meg.⁴⁶ Ez gyakorlattá válva oda vezetett, hogy a könyvtári szerzeményezésre szánt összegek korántsem fordítottak hiánytalanul eredeti rendeltetési céljukra. Ezt egyértelműen példázta egy másfél évtizeddel későbbi előterjesztés miniszteri indoklása, amely azzal támasztotta alá a könyvtár fizetett gyakornoki állás helyeinek szaporítását, hogy az „elkerülhetetlen nagyon tetemes irodai teendők eddig az amúgy is szűkre mért vásárlási dotatió terhére eszközöltek.”⁴⁷

Az 1887. évi költségvetési előterjesztés miniszteri indoklása világossá teszi, hogy elkerülhetetlen volt a múzeumi szakkönyvtárak és a Széchényi Országos Könyvtár gyarapítási keretének szétválasztása, minthogy „az osztályok kézi könyvtárai szükségletüket a múzeum könyvtári osztályának rovására szerezték be, mi eltekintve a folytonos fennakadásoktól, az utóbb említett osztály fejlődésének nagy hátrányával járt és így tovább fentartható [!] nem volt”. Nem titkolta el, hogy a szétválasztás valójában a Széchényi Országos Könyvtár „javadalmát” csökkentette, de ígérte, hogy „mihelyt lehetséges”, kész lesz „visszaállítani” a könyvtár fejlődését biztosító támogatást.⁴⁸ 1893-ban a támogatás emelésének indokai közt ott volt „a jelenlegi szegényes állapot” jellemzése, amelyben a „könyvvásárlási dotáció”-ból még személyi járandóságok céljára is le-lecsíptek, noha „elégtelen volta” — a VKM hivatkozás szerint — külföldi példák idézése nélkül is nyilvánvaló, hiszen „a képviselőházban is ismételve felszólalás tárgyát ké-

46. VKM. ind. 1877.

47. VKM. ind. 1892. Ugyenerre utal a következő évi indoklás is.

48. VKM. ind. 1887.

pezte”.⁴⁹ Egy évtized múltán, az 1903. évi költségvetési előirányzat indoklásában Wlassics Gyula a szerzeményezésre szánt összeg emelését többek között a „bibliográfiai ritkaságoknak a gyűjtési szenvedély terjedése és [a] közgyűjteményeknek szaporodása folytán óriási áremelkedését” figyelembe véve ajánlotta elfogadásra. A könyvkötési keret felemelését is elkerülhetetlennek ítélte, indokoltan hangsúlyozva, hogy az 1000 K-ás emelés nincs arányban a növekvő szükségletekkel, márpedig „kötetlen könyvet használatra kiadni nem lehet, s a szabályzatok értelmében nem is szabad”.⁵⁰ 1904-ben „a könyvtár rendes évi javadalmának” 17 500 K-ra való felemelését a miniszteri előterjesztés azzal az „évek óta ismétlődő tapasztalattal” indokolta, hogy az addigi dotáció „a könyvtár fejlődési arányához mérten nem elégséges”. Szónokias fordulattal így érvelt: „e tételnek tetemes emelését elkerülhetetlennek fogja látni” az, „aki ismeri a régi hungaricák [!], a külföldön évről évre nagyobb mennyiségben megjelenő magyar vonatkozású nyomtatványok, tudományos segéd-könyvek, vételre felajánlott, vagy általában pénzen megszerezhető kéziratok és oklevelek árait és ismeri e tekintetben a könyvtárnak nagy hiányait”. A könyvkötésre szolgáló tétel további 1000,— koronás emelése érdekében mindenekelőtt arra hivatkozott, hogy „a könyvtár kötetlen könyveinek száma a nyomdai köteles példányok beküldése által rohamosan nőtt”,⁵¹ magyarázólag hozzátéve a kötetlen könyv használatának tilalmát emlegető korábbi érvhöz, „hogy a könyvet a kötés konzerválja legjobban”, ugyanakkor „kétségtelennek” nyilvánította, hogy a könyvtárba beáramló „évenként körülbelül 12 000 darabra menő sajtóterméket és a régi kötetlen anyagot 6000,— K. évi dotációból kötéssel ellátni nem lehet”.⁵²

A kormányzati válság, majd a koalíciós kormány időszakára s az ez idő tájt a Függetlenségi Párthoz tartozó APPONYI Albert gróf miniszterségének idejére esett a Széchényi Országos Könyvtár támogatásának ismételt és összességében viszonylag számottevő fokozása és annak a szintnek az elérése, amely a vizsgált korszak végéig már csak keveset változott. 1905—1910 között a gyarapításra szolgáló évi „rendes” támogatás 17 500 K-ról 24 000—re, a könyvkötésre szolgáló 7 ezerről 10 ezerre emelkedett. Az indoklások közül érdemes kimelni az 1908. éviből azt, hogy „tekintettel a hungaricumok iránt különösen újabb időben mutatkozó nagy érdeklődésre, élénk verseny fejlődik ki, ez a körülmény a Magyarországot érdeklő régi nyomtatványok és kéziratok körül a Széchényi Országos Könyvtárban még mindig észlelhető nagy hiányra tekintettel, elkerülhetlenné tette javadalmának emelését”.⁵³ A következő évi indoklás külön kiemelte egyfelől „az egyre nagyobb arányokban vásárra kerülő kézirati és levéltári anyag magas árait . . . , a melyek különösen az árveréseknél kifejlődött erős concurrentia folytán állnak elő”, másfelől „ama nagy hiányok”-at, amelyek a könyvtár

49. VKM. ind. 1893.

50. VKM. ind. 1903.

51. Arra utalt, hogy a köteles példányokról szóló új törvényhozási intézkedés nyomán nagyon megnövekedett a Széchényi Országos Könyvtárba áramló sajtótermékek mennyisége. Vö. 1897. XLI. tc. 2. §.

52. VKM. ind. 1904.

53. VKM. ind. 1908.

„régí hungaricumjainál észlelhetők”.⁵⁴ A munkapárti kormányok időszakában már csupán kétszer, 1911-ben és 1912-ben emelték 5—500,— K-val a dotációt, az 1909. évvel szó szerint megegyező indoklással.⁵⁵ Az 1910-es években a könyvtár „rendes” dotációjának jelentősebb emelésére „a hírlapkönyvtár gyarapítására” szolgáló tétel esetében került sor. A 2400,— K-ás tétel 4000-re emelését a miniszteri előterjesztés szerint „a hírlapok kötésének drága volta” indokolta.⁵⁶ Ez jó példája annak, hogy a gyarapításra és kötetésre szolgáló tételek valójában nem különültek el mereven egymástól.⁵⁷

A Széchényi Országos Könyvtár állományának gyarapítását — amint annak számos példája köztudomású — az állam nemcsak az évi „rendes” dotáció által támogatta. „Ajándék”, külön „juttatás”, az évi támogatási kereten kívül eszközölt vásárlások fedezése, majd mind gyakrabban „rendkívüli, illetve „átmeneti kiadás”-ként feltüntetett tételek biztosították értékes művek, könyvgyűjtemények és irathagyatékok⁵⁸ megszerzését a könyvtár számára.

Térítésmentes juttatásként került a könyvtárba 1869-ben a török szultán által FERENC JÓZSEF-nek ajándékozott négy Corvina.⁵⁹ Ugyanebben az évben kapta meg a feloszlatott Magyar kir. helytartótanács 1208 kötetes könyvtárát, majd 1876-ban az addig az Országos Levéltár, az Állami Számvevőszék és a Magyar Királyi Kúria őrzetében állott „régí” könyvanyagot.⁶⁰ Az állami támogatással eszközölt vásárlások közül külön figyelmet érdemel 1869-ben a történetíró JÁSZAY Pál kéziratgyűjteményének, majd 1874-ben a KOSSUTH mellett titkári teendőket ellátó VÖRÖS ANTAL könyvtárának és irathagyatékának megszerzésére 3—3000,— Ft-ért.⁶¹ KOSSUTH Lajos könyvtárának a szakirodalomban már mélyrehatóan tárgyalt⁶² megszerzésén kívül az 1890-es években az állami támogatás tette lehetővé az 1848/49-es „ereklyemúzeum” kézirat- és aprónyomtatványgyűjteményének, valamint a hungaricumokban gazdag 4759 kötetes Lanfranchi-könyvtárnak a megvásárlását.⁶³ További vizsgálatot érdemel (mégpedig a jelenlegi kutatási körünkön kívüleső területen) annak eldöntése, hogy az 1895—1899 között az „átmeneti kiadások” sorában „a levéltári osztály” anyagának „kiegészíté-

54. VKM. ind. 1909.

55. VKM. ind. 1911, 1912.

56. VKM. ind. 1913.

57. Ez is elkerülhetetlenné tette, hogy I. sz. táblázatunkban a gyarapításra szolgáló tételek mellett a kötetésre szánt összegeket is szerepeltessük.

58. Már itt jelezzük, hogy a kifejezetten „a levéltári osztály” számára eszközölt vásárlásokkal, illetve azok anyagi fedezetével nem foglalkozunk. Utalunk azonban számos olyan esetre (és ez a „rendes” évi támogatás tárgyalt keretösszegeit is érinti), amikor levéltári anyagot is tartalmazó gyűjteményt vásároltak, s a szétválasztást csak a belső feldolgozás alkalmával ejtették meg.

59. MÁTRAY GÁBOR: *A Konstantinápolyból érkezett négy Corvin-kódexről. Értekezés a nyelv- és széptudományok köréből.* Pest, 1870.

60. Vö. *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (1802—1895).* Bp. 1896. 8—9. l.

61. Uo. 8. l. Részben az utóbbi fedezetére szolgált a „rendkívüli szükségletek” során a „gyűjtemények vételére” biztosított tétel. Vö. Ák. 1874.

62. Vö. HENTALLER LAJOS: *Kossuth és kora.* Bp. 1894. 331—336. l. — KATONA JENŐ: *Kossuth Lajos könyvtára.* = *Könyvtáros*, 1954. 11. sz. 20—22. l., 1955. 1. sz. 27—28. l.

63. *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára* . . . i. m. 10. l.

sére” nyújtott évenkénti 20—20 ezer összesen tehát 100 ezer Ft-os támogatás mennyiben szolgált kizárólagosan levéltári jellegű forrásanyag s mennyiben olyan gyűjtemények megvásárlására, amelyeknek legalábbis egy része végül is a kézirat- és az aprónyomatványtárat, sőt a könyv- és a hírlap-tárat gazdagította.⁶⁴

Az 1906. évi költségvetési előterjesztés miniszteri indokolása számolt be arról, hogy „még 1904-ben vette meg a kormány” a „rendkívüli érdekes és nagyértékű 1848/49-es kéziratgyűjteményt”, 40 ezer K-ért. A kézirat-tárat gazdagító gyűjtemény vételára „rendkívüli kiadás”-ként az „átmeneti”, azaz több éven át részletekben fizetett tételek között 1907-ig szerepel a költségvetésben.⁶⁵ 1906-ban vásárolták meg 30 ezer K-ért HELFY Ignác irat-hagyatékát, amely végül is a levéltári osztályt gazdagította többek között nagyszámú KOSSUTH-levéllal és az emigráció történetére vonatkozó iratokkal, illetve a KOSSUTH-iratok kiadásával kapcsolatos munkálatok gyűjteményével.⁶⁶ Az 1907. évi költségvetési előterjesztés miniszteri indoklása számolt be arról, hogy az 1905. végén EMICH Gusztávtól összesen 20 ezer K-ért vásárolt 7 darab középkori codex, illetve Corvina 1907 januárjában esedékes fele vételárát „rendkívüli kiadásként” szerepeltetik.⁶⁷ 1908-ban jelent meg a „rendkívüli kiadások” tételei közt először majd 1914/15-ig minden évben ismétlődött 7000,— K, amelyről az indoklásból tudjuk meg, hogy egyfelől oklevél-gyűjtemények vásárlására, másfelől „a Széchenyi orsz. könyvtár egy nagy hiányának a magyar vonatkozásokkal telt egyházi jogi és egyháztörténelmi forrásművek beszerzésére” szánták. Külön is megemlégették többek között a bollandisták⁶⁸ műveit, MIGNÉ patrológiáját⁶⁹ „és az Acta Sanctae Sedis több száz kötetét”, „amelyeknek antiquar úton való beszerzésére rendkívül kedvező alkalom nyílik”.⁷⁰ 1909-től egészen 1914/15-ig társul a „rendkívüli kiadások” előbb említett tételéhez évenként 5000,—K. „1848/49-es történelmi fontosságú okmányok megvásárlására” megjelöléssel, s azzal az indoklással, hogy „rohamosan közeledik az az idő, melyben az 1848/49-iki szabadságharcban résztvettek utolsó gárdája is kihal”, s emiatt „igen nagy mennyiségben kerülnek eladásra a hagyatékokból történelmi nevezetességű okmányok és levelek”.⁷¹

Az irodalomtörténeti fontosságú hagyatékok közül kettőnek a megvásárlására biztosítottak a „rendkívüli kiadások” között külön állami támogatást. Az 1912. évi költségvetési előterjesztés miniszteri indoklása kivételes részletességgel adta elő, hogy JÓKAI Mór özvegye megvételre ajánlotta fel „a néhai férje tulajdonában volt könyvtárat, leveleket, művészeti tárgyakat, emlékiratokat és bútorokat”. „A nyomtatványok, kéziratok és levelezési anyag irodalomtörténeti szempontból igen nagy érdekességűek úgy-annyira, hogy megszerzésük nemzeti érdek” — szögezte le az előterjesztés —

64. Vö. Ák. 1895—1899.

65. VKM. ind. 1906. — Ák. 1906—1907.

66. VKM. ind. 1906.

67. VKM. ind. 1907.

68. Nyilvánvalóan a BOLLAND által megindított *Acta Sanctorum* sorozatra utalt.

69. Jacques-Paul MIGNÉ *Patrologie Latine*-jára hivatkozott.

70. VKM. ind. 1908. — Ák. 1908—1914/1915.

71. VKM. ind. 1909. — Ák. 1909—1914/1915.

majd előadta, hogy „pénzben kifejezhető értékük, pontos becslés szerint, 72 000 K”. Ezzel szemben az egyéb hagyatéki tárgyak esetében a kegyeleti szempont minősült elsődlegesnek, értéküket 58 000,— K-ra tették. A teljes hagyaték megszerzése érdekében folytatott tárgyalások eredményeképpen évi 6000,— K életjáradék biztosítását ajánlották az özvegy számára.⁷² A következő évben azonban a miniszter „megokoltak” nyilvánította az özvegynek az életjáradék felemelésére irányuló kérelmét. Az összeget végül is évi 7200,— koronára emelték, s annyit folyósítottak „átmeneti kiadás-ként” évenként JÓKAINÉ számára a vizsgált korszak végéig.⁷³

MADÁCH Imre „irodalmi hagyatékát” három részletben fizetendő 17 025 K-ért vásárolták meg. A fizetendő összeg első harmadát az 1914/15. évi költségvetési előirányzat szerint közvetlen állami támogatásból a „rendkívüli kiadások” keretében fedezték, míg a továbbiakat, legalábbis az 1917/18-ban esedékes utolsó részletet bizonyosan, a Múzeumnak, közelebb-ről a Széchényi Országos Könyvtárnak az általános támogatási keretből kellett kigazdálkodnia, amint arra fentebb más összefüggésben már utaltunk is.⁷⁴

A Nemzeti Múzeum kézikönyvtárai

A Széchényi Országos Könyvtárhoz hasonlóan 1887-től a könyvkötési keret-összegegen kívül a múzeumi osztályok kézikönyvtárai is önállóan részesültek állami támogatásban a „rendes” és a „rendkívüli kiadások” keretében.

A Nemzeti Múzeum kézikönyvtárai számára biztosított „rendes támogatás.”⁷⁵

1887—1899	évi	4 000,— Ft
1900—1902	évi	8 000,— K
1903	évi	10 000,— K
1904—1907	évi	12 000,— K
1908	évi	13 000,— K
1909—1910	évi	13 400,— K
1911	évi	15 150,— K
1912	évi	18 150,— K
1913	évi	21 850,— K
1914/15—1917/18 évi		22 300,— K

A „rendes” támogatás emelésének indoklásai jól tükrözik a múzeumi osztályok tudományos munkájának és igényeinek fejlődését, a hiányok pótlására, a kézikönyvtárak kiegészítésére, illetve a növekvő számú bel- és külföldi szakfolyóiratok beszerzésére irányuló törekvését.

„Rendkívüli” támogatásban ismételten részesültek a múzeumi szakkönyvtárak is. Hadd emeljük ki az állománygyarapítás terén ezek közül

72. VKM. ind. 1912. — Ák. 1912.

73. VKM. ind. 1913. — Ák. 1913—1917/1918.

74. VKM. ind. 1914/1915, 1917/1918. — Ák. 1914/1915, 1917/1918.

75. Ák. 1887—1917/1918.

mindenekelőtt „a HAYNALD-féle botanikai szakkönyvtár hiányainak pótlására” 1895-től biztosított külön támogatást. HAYNALD Lajos kalocsai érsek európai híró botanikai szakkönyvtára — végakaratainak megfelelően — 1892-ben került a Nemzeti Múzeumba. Minthogy azonban 1886 óta a betegeskedő érsek a gyűjteményt már nem fejlesztette, az — a miniszteri indoklás szavai szerint — „csonka voltánál fogva nagy értékében rendkívül sokat veszít, sőt bizonyos tekintetben már-már használhatatlanná válik. A HAYNALD-féle szakkönyvtár folytatásának szükséglete évenként mintegy 1500,— Ft volna. Egyelőre azonban nemcsak a könyvtárban levő számos folyóiratok folytatólagos megrendeléséről, hanem 8 év óta mutatkozó hiányok pótlásáról is” gondoskodni kell.⁷⁶ 1895-től évi 3000,— Ft-ot, majd 1900-tól a vizsgált korszak végéig a vele egyenértékű évi 6000,— K-t biztosítottak erre a célra.⁷⁷ Ugyancsak kiemelést érdemel, hogy a múzeumi „néprajzi osztály szakkönyvtára hiányának pótlására” 1898-tól évi 1000,— Ft-ot, illetve 1900-tól 1917/18-ig évi 2000,— K-t biztosítottak „rendkívüli” támogatásként.⁷⁸ A néprajzi osztály könyvtárának négy éven át külön 1000—1000,— K jutott arra a célra is, hogy beköthetessék a HERRMANN Antaltól ajándékként, illetve a JANKÓ János hagyatékából megszerzett mintegy 3000 darab „kötetlen, de nagy értékű könyvet”.⁷⁹

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára

Ellentétben a Magyar Nemzeti Múzeummal és az annak keretében működő Széchényi Országos Könyvtárral, igen keveset foglalkoztak a VKM költségvetési előterjesztései a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárával. Értéketővé teszi ezt az a körülmény, hogy az utóbbi — eltérő jogállásából következően — csak államilag segélyezett, de nem az államköltségvetésből fenntartott intézményként működött. Ez magyarázza, hogy a vizsgált korszakban az akadémiai könyvtár csak a „rendes kiadások” sorában és meglehetősen korlátozott mértékű támogatásban részesült a költségvetés keretében.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának fejlesztésére és állományának gyarapítására előírányzott „rendes támogatás” összege⁸⁰

1868—1876	évi	5 000,— Ft
1877	évi	4 000,— Ft
1878—1888	évi	5 000,— Ft
1889	évi	9 000,— Ft
1890—1899	évi	5 000,— Ft
1900—1917/18	évi	10 000,— K

76. VKM. ind. 1895. — Vö. KANITZ Ágost: *Haynald bibornok, mint botanikus.* = *Haynald Lajos Album.* Pozsony, 1889.

77. Ák. 1895—1917/1918.

78. Uo. 1898—1917/1918.

79. VKM. ind. 1904. — Ák. 1904—1907.

80. Ák. 1868—1917/1918. Vö. FRÁTER Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből* (1865—1875). Bp. 1965.

A támogatás mértéke — táblázatunk tanúsága szerint — két esztendő kivételével mitsem változott a vizsgált fél évszázadban, hiszen a kezdeti 5000,— Ft formálisan egyenértékű volt a századfordulótól élvezett évi 10 ezer K-val. 1877-ben sommás, a „takarékosagra” hivatkozó indoklással csökkentették átmenetileg egyötödével az államsegélyt, az 1889. évi átmeneti emelés pedig, amint arról más összefüggésben már szóltunk, az Akadémia házbéradóra kötelezésével függött össze, amit a következő évben már másként hidaltak át, s az állami támogatás összegét régi szintjére szállították le.⁸¹ Mindenesetre ez a példa is arra figyelmeztet, hogy kérdésesnek kell tekintetnünk, vajon mindig és teljes egészében az állomány „gyarapítására” szolgált-e az ilyen megjelöléssel kiutalt államsegély összege.

Az Egyetemi Könyvtár

Az Egyetemi Könyvtár általános fejlesztésére és állományának gyarapítására szolgáló állami támogatás a „pesti kir. egyetem” keretén belül „az elméleti és gyakorlati oktatás állandó szükségletei”-re megnevezésű rovat egyik tételeként 1870-től 1908-ig szerepelt önállóan, 1909 és 1913 között nem, s csak a háborús években vált ismét kikülöníthetővé.

Az Egyetemi Könyvtár általános fejlesztésére és állományának gyarapítására előírányzott „rendes támogatás” összege 1870—1918⁸²

1870—1873	évi	5 000,— Ft ⁸³
1874	évi	3 705,— Ft
1875—1879	évi	5 000,— Ft
1880—1881	évi	8 000,— Ft
1882—1891	évi	10 000,— Ft
1892—1897	évi	12 000,— Ft
1898—1899	évi	14 500,— Ft
1900—1902	évi	29 000,— K
1903—1908	évi	33 000,— K
1909—1913	Nincs különválasztott adat	
1914/15—1917/18 évi		45 400,— K

Táblázatunk világossá teszi, hogy az Egyetemi Könyvtár fejlesztésére és állományának gyarapítására szolgáló „rendes támogatás” az 1874. évi átmeneti csökkenéstől eltekintve fokozatosan emelkedett. 1909 és 1913

81. VKM. ind. 1877, 1889.

82. Ák. 1870—1917/1918. — Itt említjük meg, hogy a 18. század végén az Egyetemi Könyvtár dotációja évi 500 Ft volt. Vö. PAULER Tivadar: *A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története*. Bp. 1880. I. k. 440—441. l. — Az alábbiakra is ld. még: MÁTÉ Sándor: *A budapesti m. kir. tudományegyetem könyvtára 1774—1895*. Bp. 1896. — TÓTH András: *Az Egyetemi Könyvtár és a magyar tudományos élet 1849—1876*. = *Tanulmányok Budapest múltjából*. XII. k. Bp. 1957. 459—489. l.

83. 1871—1877 között ehhez járult a „tanárképezdei könyvtár” céljára külön juttatott évi 500,— Ft.

között a költségvetés nem mutatta ki külön, hogy a könyvtár az egyetemi „elméleti és gyakorlati oktatás szükségletei”-re előirányzott összegből milyen mértékben részesült. Feltehetően arányosan emelkedett azonban a könyvtári dotáció. Erre vall, hogy az 1914/15. majd az 1917/18. évi költségvetési előterjesztés indoklásában a korábbihoz képest jelentősen megemelt összeggel, 33 ezer helyett több mint 45 ezer K-val találkozunk.⁸⁴

A VKM az 1870-es években, amikor az Egyetemi Könyvtár építéseire oly tetemes összegeket irányzott elő, tartózkodott a rendes „dotáció” felemelésének kezdeményezéstől. 1876-ban feltehetően taktikai meggondolásokból négy éven át folyósítandó évi 7—7000,— Ft „rendkívüli” támogatás megszavazását kérte, és érte el a parlamentben. Indokul azt hozta fel, hogy a könyvtárban „nem csak több munka hiányos, melyeket hogy hasznavehetőek legyenek, okvetlenül ki kell egészíteni, . . . hanem majdnem a tudomány minden egyes ágában hiányoznak oly szakmunkák, melyeket egy tudományegyetemi könyvtár nemcsak nem nélkülözhet, hanem hogy . . . czéljának megfelelően, több példányban kell, hogy bírja”. Ezt egészítette ki a hivatkozás a könyvek „nagy részének” kötetlenségéből fakadó pénzszükségletre.⁸⁵ A „rendkívüli” támogatás utolsó részletének a költségvetési előirányzatba való felvételével egyidejűleg 1880-ban javasolta a VKM az Egyetemi Könyvtár „rendes” évi dotációjának 60%-os emelését. A kivételesen részletes indoklás erősen hangsúlyozta, hogy „a budapesti egyetem könyvtára az egyetlen könyvtár az országban, mely az universalis bibliotheka nevét megérdemli, s mint ilyennek az összes tudományokra s azoknak az egyetemen közvetlen vagy közvetőleg képviselt összes tanszakaira és alszakaira nem csak ki kell terjednie, hanem minden irányban folyvást gyarapíttatnia is, a tudomány folytonos s némely ágban épen rohamos haladásával lépést tartva.” Majd a korszak körmondatos érvelésével így indokolta javaslatait: „Az egyetemi könyvtár először a tanárookra nézve a tudományos munkálkodás és vizsgálódás legfőbb segédeszközét, a hallgatókra nézve minden tanszakban az önképzés s az előadások nyomán való részletesb ismeretszerzés bő forrását s végre a nagy közönségre s az egyetemen kívül álló tudósokra nézve is a tudományos célok, közműveltség leghathatósb előmozdítóját képezvén, ha fontolóra vétetik, hogy különösen a tanárok és a hallgatókra való tekintetből, nem csak a legújabb tudományos műveknek, de a régibb művek netaláni újabb kiadásainak s gyakran nem is csak egy, de két, sőt több példányban is meg kell szereztetniök, hogy egyszerre a tanár és hallgatók is használhassák; ha figyelmen kívül nem hagyatik azon körülmény, hogy az egyetemen négy főtudomány szak van képviselve, melyek mindenkében több, részben szintén nagy terjedelmű disciplina, és ezek közt különösen a demonstratív (természettani s orvosi) tudomány szakok könyvei közt felette drágák találhatnák, s hogy végre magok a tudományos szakfolyóiratok évenként az eddigi ötezer forint dotációnak felénél többet, a könyvköttetések pedig szintén igen tetemes összeget emésztenek fel: a könyvtári rendes dotáció tetemesb felemelése mellőzhetetlennek tűnik fel.” Majd hozzátette — alighanem azzal a szándékkal, hogy hivatkozási alapot teremtsen

84. VKM. ind. 1914/1915, 1917/1918.

85. VKM. ind. 1876.

sen a további emelésre —, hogy a karonként számított 2000, összesen 8000 Ft-os dotáció „a tudományos haladás óriási igényeinek csakis mérsékelt kielégítése”-re elegendő.⁸⁶

Alig két év múlva, 1882-ben a „rendes” támogatás további 2000 forintos emelését indokolva a VKM emlékeztetett rá, hogy olyan egyetem könyvtáráról van szó, „hol csak rendes tanszékekkel mintegy nyolczvan tudomány-szak van képviselve”. Elismételte, milyen költséges a szakfolyóiratoknak, „a tudományos bírálat e nélkülözhetetlen hírmondói”-nak a beszerzése, majd az Egyetemi Könyvtár szerzeményezési keretének felhasználására vonatkozóan nyújtott fontos információt: „A könyvtár átalánya a négy tudomány-kar⁸⁷ közt meghatározott % arányban lévén felosztva, a karok viszont a hozzájuk tartozó egyes tanszékek mindenikének igényeit figyelembe venni kötelezettek lévén; oly művek beszerzéséről, melyek minden ily — vagy legalább több — kart egyaránt érdekelnek, s melyekből azért egyik sem gondoskodik maga (encyclopaediák, térképek, szótárművek stb.), csakis úgy lehet gondoskodni, ha az átalányból, vagy azon felül, a mi a karok közt százalékos arányban oszlik, bizonyos összeg a könyvtár igazgató rendelkezésére bocsáttatik, ki egyes szakokat érdeklő, antiquári úton esetleg kapható, de könnyen elszalasztható művek beszerzésére is feljogosíttatik.”⁸⁸

1884-ben, tehát alig újabb két év múltán a VKM ismét régi taktikájához folyamodott, és az Egyetemi Könyvtár „hiányai pótlására” rendkívüli támogatást kért, mégpedig 5 éven át folyósítandó évenkénti 3—3 ezer, összesen tehát 15 ezer Ft-ot. Az indoklásban arra hivatkozott, hogy a könyvtár „az utóbbi években ráfordított tetemes beruházások daczára most is sok tekintetben hiányos és pedig oly irányban hiányos, hogy azon rendes, bár fölemelt évi összeggel alig lehet segíteni”. Emlékeztetett arra, hogy a rendes évi támogatási összeget „az egyes karok és tudományszakok közt megállapított bizonyos arány szerint” osztják fel. A szerzeményezésnek így kialakított rendszere azonban gyakorlatilag oda vezetett, hogy az „a mit szorosabb értelemben irodalomnak nevezünk, s a mi már igen nagy terjedelmű magában is, örökké rövideget szenved”. Ennek következményei tükröződnek abban, hogy míg az Egyetemi Könyvtár állománya „a szorosan vett tudományos szakokban évről évre örvendetesen gyarapodik, az irodalomban, különösen a modern irodalmakban aránytalan szegénységet mutat”. A VKM ezért felszólította az egyetemi tanácsot, hogy „a könyvtár igazgatója által a modern (angol, francia, német, olasz stb.) irodalmakban jártas szakértők segítségével . . . állítsa össze a beszerzendők lajstromát, és azt terjessze fel”. Ez a lajstrom és a könyvtár megokolt kötetési igénye „tanúságot tesz arról, hogy az előirányzatba vett összeg épen nem túlságos” — fejezte be az öt évre felosztott „rendkívüli” támogatás szükségességének az indoklását a VKM.⁸⁹

86. VKM. ind. 1880.

87. Egykorú elnevezésük és sorrendjük szerint a következő négy karra utalt: I. Hit-tudományi kar, II. Jog- és államtudományi kar, III. Orvos-sebészettudományi kar, IV. Bölcsészettudományi kar.

88. VKM. ind. 1882.

89. VKM. ind. 1884.

1892-ben 2000,— Ft-tal emelték az Egyetemi Könyvtár „rendes” évi dotációját. Ezt arra hivatkozva tették, hogy a hallgatók által egyetemi beiratkozásuk alkalmával fizetett 3—3 Ft-os „könyvtári jutalék” átalányösszegét befoglalták a költségvetésbe bevételként is, kiadásként is. 1897-ben az időközben 2500,— Ft-ra emelkedett átalányösszeget törölték a „bevételek” sorából, ami gyakorlatilag a könyvtár évi dotációjának azonos összegű emelését eredményezte.⁹⁰ A hallgatói létszám emelkedése az elkövetkező években alaposan megnövelte ugyan a beiratkozási díjaknak az Egyetemi Könyvtárat megillető részét, 1903-ban „a fokozott szükségletnek megfelelően” részletesebb indoklás nélkül ismét sor került a „rendes” évi támogatás emelésére.⁹¹

Noha 1909 és 1913 között — mint említettük — a költségvetés nem mutatta ki külön, hogy az Egyetemi Könyvtár milyen mértékben részesedett az „elméleti és gyakorlati oktatás szükségletei”-re előirányzott összegből, néhány utalásból következtetni lehet a támogatásnak ebben a fél-évtizedben bekövetkezett további növekedésére és annak egyes motívumaira. Így 1909-ben az előterjesztés arra hivatkozott, hogy „emelni kellett . . . 2400,— K-val az egyetemi könyvtár javadalmazását, miután az ottan felállítandó Shakespeare-szoba minél teljesebb felszereléséről gondoskodni kell”. Az 1912. évi költségvetés előterjesztése a tudományegyetem „elméleti és gyakorlati” szükségleteire fordítandó dologi kiadások jelentős növelését többek közt az Egyetemi Könyvtár „tényleges és indokolt kívánalmi”-val okolta meg.⁹² Kivételesen ugyan, de ekkor tájt már előfordult, hogy az e rovaton biztosítani kívánt támogatás emelésének indoklásakor már egyes tanszékek szükségleteire közvetlenül is hivatkoztak. Így pl. 1906-ban „a művelődéstörténeti gyűjtemény és seminárium céljaira” irányoztak elő évi 600 K-t arra hivatkozva, hogy „ezen tanszék sem gyűjteménnyel, sem átalánnyal nem bírt” márpedig „tudományos feladatának és a semináriumi oktatás céljainak taneszközök, gyűjtemény és egy kis kézi könyvtár nélkül meg nem felelhet”.⁹³ 1913-ban a bölcsészeti kar pedagógiai könyvtára számára biztosítottak külön 500,— K-t, az 1917/18. évi költségvetési előirányzat pedig több egyetemi orvostudományi, illetve természettudományi intézet könyvtára „hiányainak” szükséges pótlásáról tett említést.⁹⁴

A műegyetemi könyvtár

A műegyetemi könyvtár, amely 1870-től szerepelt, de ekkor még csak személyi illetményre fordítható összeggel az előterjesztésben, 1871-ben kapott közvetlenül fejlesztést is biztosító támogatást az államköltségvetésben „az elméleti és gyakorlati oktatás szükségletei” rovat keretében. A 3000,— Ft-hoz, ami „a beírási díjakon kívül” a könyvtárnak jutott, a műegyetem

90. Ák. 1892, 1897, 1898. — VKM. ind. 1892, 1897, 1898.

91. Ák. 1898—1903. — VKM. ind. 1903.

92. VKM. ind. 1909, 1912.

93. VKM. ind. 1906.

94. VKM. ind. 1913, 1917/1918.

céljára megszavazott póthitel keretében még 10 ezer Ft-ot csatoltak „a könyvtár teljesebb kiállítására”.⁹⁵ A műegyetemi könyvtár rendes évi dotációjának emelkedését alábbi táblázatunk tükrözi:

A Műegyetem könyvtárának fejlesztésére és állományának gyarapítására előírányzott „rendes támogatás” összege 1871—1918

1871—1874	évi	3 000,— Ft	
1875—1891	évi	2 000,— Ft	
1892—1894	évi	4 450,— Ft	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1895	évi	6 400,— Ft	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1896	évi	8 400,— Ft	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1897—1898	évi	6 700,— Ft	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1899	évi	8 400,— Ft	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1900	évi	16 800,— K	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1901—1905	évi	25 000,— K	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1906—1908	évi	31 600,— K	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1909—1912	Nincs különválasztott adat		
1913	évi	37 475,— K	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.
1914/15—1917/18	évi	39 000,— K	A beiratkozáskor szedett könyvtári átalány összegével együtt.

Anélkül, hogy a kormányzat felsőoktatás-politikájára vonatkozóan túlságosan messzemenő következtetést vonnánk le az 1875—1891 közötti periódusban biztosított dotáció mértékéből, mégis kiemelendőnek tartjuk, hogy 1875-ben „a könyvtár gyarapítására” juttatott „rendes” támogatás összegének „takarékosági” indokkal történt csökkentése több mint másfél évtizeden át érvényben maradt. Ellentétben állt ez a tudományegyetemi könyvtár dotációjának átmeneti, mindössze egy évre korlátozott leszállításával.⁹⁶ Jól jellemzi a dotáció szűkös voltának következményeit emlékirataiban RÉVAY Mór János, az ismert könyvkiadó. Előadása szerint könyvkereskedésük az 1880-as évek elején kísérletet tett a „politechnikai” művek beszerzésében érdekelt intézmények könyvellátásának a megszervezésére.

95. Ák. 1871. — VKM. ind. 1871.

96. VKM. ind. 1875. — Ák. 1875—1892. — A „könyvtár dotációjának” alakulására vonatkozó korábbi irodalmi adatok részben eltérnek az általunk feltártaktól. Feltehetően ennek legfőbb oka a pénznem-változás mellőzésével, illetve a beiratási díjak beszámításában mutatkozó következetlenségekkel kapcsolatos. Vö. ZELOVICH Kornél: *A m. kir. József műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története*. Bp. 1922. 210., 306. l.

Hiába vették volna azonban „szívesen” közreműködésüket „már saját kényelmük szempontjából is” az általuk felkeresett intézmények vezetői, anyagi fedezet híján áthidalhatatlan nehézségekbe ütközött ajánlatuk elfogadása. „A Műegyetem akkori rektora kijelentette például, hogy ő a legnagyobb készséggel fogja ezután szükségleteit nálunk megrendelni, mint-hogy azonban neki évenként csak 6000 koronás könyvtári büdzsét bocsát rendelkezésére az állam, ellenben az ő könyvadóssága a Wasmuth [így!] berlini cégnél körülbelül 60 000 márkát tesz ki, ezidőszerint nekünk, ha a Műegyetem könyvszállítására reflektálunk, számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy csak mintegy 14 év múlva fogja megkezdhetni a 14 éven belül szállítandó könyvek számláinak évenkénti 6000,— koronával való törlesztését.” Mivel a tőkeszegény és a hazai rosszabb hitelfeltételek közt működő RÉVAY-cég erre nem vállalkozott — az emlékiró szerint — többek között a Műegyetem könyvtárának „politechnikai” szakkönyv-importja továbbra is külföldi kézben maradt.⁹⁷

A műegyetemi könyvtár kifejlesztését szolgáló rendkívüli támogatásnak is csak egyetlen példájára bukkantunk ebben az időszakban. 1881-ben a VKM indokoltan látta, hogy a műegyetem tanácsának kérésére az államköltségvetés „átmeneti kiadások” sorában önálló tételként 3140,— Ft-ot biztosítson WEBER Antal építész „becses” szakkönyvtárának megvásárlására. (A könyvtár teljes vételára 6440,— Ft volt; az összeg nagyobbik felét azonban maga a műegyetem teremtette elő jórészt „a megtakarított tandíjtöbbletekből”, amit az építészeti tanszékek és szertárak dotációjából egészített ki.⁹⁸)

1887-től szerepelt a költségvetések „átmeneti kiadásainak” sorában a „budapesti kir. tud. és műegyetemi olvasó-kör segélyezésére a központi egyetemi épület építése idejére bérlendő helyiség céljára” rendeltetésű tétel, amelyre általában évi 1200,— Ft-ot biztosítottak.⁹⁹ 1894-ben különítették el a két egyetemi kör támogatását tényleges különállásuk következményeként, s míg az alapösszeget a tudományegyetemen működő „egyetemi kör” kapta, a műegyetemi „olvasókör” számára külön 600,— Ft-ot biztosítottak évente.¹⁰⁰ 1897-ben az előbbi támogatását évi 1500,—, az utóbbit 1000,— Ft-ra, 1901-ben — mindkettőt immár a „mensa academicanak”

97. A Műegyetem könyvtára az 1880-as évek elején valójában a személyi járandóságokkal együtt évi 3200,— Ft azaz 6400,— Korona államsegélyben részesült. Személyi járandóságok nélkül, fejlesztésre, illetve állománygyarapításra pedig mindössze 2000,— Ft-ot, azaz 4000,— K.-át kapott. Lehet azonban, hogy RÉVAY hivatkozása mégis helytálló, mert a rektor ehhez hozzászámította a hallgatók beiratkozási díjaiból a könyvtárat illető hányadot is. (Forint helyett „korona” emlegetése, RÉVAY tévedése.) RÉVAY János Mór: *Írók, könyvek, kiadók. Egy magyar könyvkiadó emlékiratai*. Bp. 1920. I. k. 114—115. l.

98. Figyelmet érdemlő művelődéstörténeti adat, hogy a javakorabeli WEBER Antal (1823—1889), számos közintézmény, köztük több egyetemi épület tervezője, szakkönyvtárát még életében eladta. VKM. ind. 1881. — 1880. LVII. tc. — Vö. YBL Ervin: *Weber Antal*. Bp. 1958.

99. Kivétel az 1889. év volt, amikor csupán 600,— Ft-ot szavaztak meg erre a célra. Ák. 1887—1893.

100. VKM. ind. 1894.

biztosított támogatással egybevonva — 5000,—, illetve 2500,— K-ra emelték.¹⁰¹

A könyvtár bevételei — még nagyobb mértékben, mint a tudományegyetemi könyvtár esetében — az egyetemi beiratkozáskor a hallgatóktól szedett „illeték” mértékétől függtek, s mutattak (táblázatunk tanúsága szerint is) — szinte töretlenül — jelentős emelkedést. A „rendes” dotáció emelésének indokai jórészt azonosak a már eddig ismertettekével. Külön is kiemelés érdemel, hogy 1909-ben „a nyomdaiparban beállott nagymérvű áremelkedéssel” indokolta a VKM a dotáció 4000,— K-ás emelését, ami a lehetséges érvek közül nyilvánvalóan azért került itt felemlítésre, mert éppen a műegyetemi könyvtár szerzeményezésében képezték feltehetően a legnagyobb hányadot az új kiadású művek.¹⁰²

A kolozsvári egyetemi könyvtár

A kezdeti nehézségek után viszonylag gyorsan terebélyesedő kolozsvári egyetemi könyvtár „rendes” évi támogatása is jelentős emelkedést mutat.

A kolozsvári egyetemi könyvtár fejlesztésére és állományának gyarapítására előírányzott „rendes támogatás” összege (1869) — 1918.¹⁰³

1869—1870	évi	715,— Ft
1871—1872	évi	815,— Ft ¹⁰⁴
1873	évi	2 000,— Ft
1874	évi	1 600,— Ft
1875—1886	évi	4 000,— Ft
1887—1896	évi	6 000,— Ft
1897—1899	évi	6 800,— Ft
1900—1908	évi	20 000,— K
1909—1912	Nincs különválasztott adat.	
1913—1917/18	évi	25 000,— K

„A tudomány minden ágára kiterjedő szakkönyvtárt nélkülöző” kolozsvári egyetem¹⁰⁵ könyvtárának fejlesztése nemcsak a megfelelő épület biztosítása tekintetében jelentett korszakos gondot. Jól tükröződik ez az 1880. évi VKM előterjesztésben, amelyik — megismételve a pesti tudományegyetem könyvtára esetében alkalmazott taktikát — a dotáció lassú emelését hat év

101. Ák. 1897, 1901. — Az 1901. évi előterjesztés világossá teszi, hogy az „olvasókör” csak egyike volt a műegyetemi ifjúsági egyleteknek. Ez esetben a megkülönböztetés indokolja azt a feltételezést, hogy a támogatására biztosított összeg valóban mindenekelőtt könyvtári célokat szolgált. Vö. VKM. ind. 1901.

102. VKM. ind. 1912.

103. Ák. 1869—1917/1918.

104. 1869—1872-re vonatkozóan a kolozsvári egyetemi könyvtár jogelődjeinek, a helybeli jogakadémia, illetve az „orvos-sebészeti tanintézet” könyvtárának juttatott támogatás adatait szerepeltetjük.

105. Így jellemezte a helyzetet a VKM. ind. 1876.

alatt folyósítandó, összesen 9000,— Ft-os „rendkívüli” támogatással igyekezett társítani. — Történeti visszaillesztésében előadta, hogy a kolozsvári egyetem megalapításakor az Erdélyi Múzeum Egylet szerződéses megállapodás keretében 50 évi használatra engedte át a könyvtárát. Az így megszerzett könyvtár törzsanyagát gr. KEMÉNY József és Sámuel gyűjteménye képezte. Minthogy azonban az előbbi „szűk körű, speciális könyvtárnak mondható” csupán, hiszen „túlnyomólag történelmi és pedig hungarica könyvtár jellegével bír”, az utóbbi viszont „belletristicus utazási, vegyes olvasó könyvtárt tartalmaz, encyclopedicus, de távolról sem egyetemes tartalommal”, a törzsanyag az egyetemi könyvtári követelményeknek nem felel meg: „Jelesen a bölcsészeti, matematikai, természet- és vegytani, valamint a jogi szakok csak gyéren, az orvosi szak pedig úgyszólván . . . nincsen képviselve.” Az addig élvezett dotációból mindenekelőtt „az egyes intézetek láttattak el, bár szegényesen s az első szükségletnek is alig megfelelőleg, kézi szakkönyvtárakkal”. A 4000,— Ft-ra emelt dotációból egy-egy karra csak 1000,— Ft jut, annak túlnyomó részét pedig szakfolyóiratok előfizetésére és kötetésére kell fordítani — folytatta az előterjesztés — s így „a tulajdonképeni könyvbeszerzésre némely karoknál épen semmi s mindeniknél igen kevés . . . marad fenn”. Majd a folyóiratbeszerzés fontosságát hangsúlyozva figyelmet érdemlő definiáló készséggel jelentette ki: „De végre is a folyóiratok a tudomány világában csak közvetítő szerepet visznek s a könyveket — vagyis a gyűjtött anyag végleges feldolgozását — nélkülözhetőkkel nem teszik.” Majd szembesítve a budapesti egyetemi könyvtárnak megszavazott 28 ezer Ft-os rendkívüli államsegélyt a kolozsvárinak javasolt 12 ezer Ft-nyi hasonló jellegű támogatással, a könyvtárügy jelentőségét kivételes határozottsággal kiemelő előterjesztés így összegezte: „ez a legkevesebb, a mit egy fiatal és még fejlődésben levő intézetért, legfőbb életere, a könyvtár táplálására tehetni s tenni is kellend.”¹⁰⁶

1885-ben 6 évre elosztott 9000,— Ft-os újabb „rendkívüli” támogatást biztosítottak a kolozsvári egyetemi könyvtár „hiányainak kiegészítésére”, hogy „a legszegényebben képviselt szakok (jelesen az orvosi tudományok s némely természetiek) legsürgősebb szükségein — ha nem is egyszerre, vagy a kívánatos rövid időtartam alatt, de legalább rendre-rendre — segítve legyen”.¹⁰⁷ 1887-ben már a „rendes” támogatás emelésére is sor került. A VKM mintegy összezárkóztatva korábbi érveit szögezte le: a könyvtár dotációja „merőben elégtelen arra, hogy egy, a tudományok összességét képviselő egyetemi könyvtár annak segítségével a fejlődő és haladó irodalommal lépést tartson”. Felhívta emellett a figyelmet arra is, hogy „Kolozsvárott nincs más közkönyvtár, s így az egyetem tudományos működésében egészen saját könyvtárára van utalva”.¹⁰⁸ 1895-ben mindenekelőtt ismét a könyvtár természettudományi és orvosi könyvanyagának hiányosságaival indokolták 5000,— Ft rendkívüli támogatás biztosítását, 1903-ban viszont — többek között — az intézeti kézi könyvtárak céljára ítélték „nélkülözhetetlennek” az ilyen módon való segélyezést.¹⁰⁹ Az 1917/18. évi költség-

106. VKM. ind. 1880. Vö. 1880. XXI. tc.

107. VKM. ind. 1885. Vö. 1885. II. tc.

108. VKM. ind. 1887.

109. VKM. ind. 1895, 1903.

vetési előterjesztés indoklásában mégis (a hadigazdálkodási viszonyok között is) szükségesnek tartotta a VKM, hogy a kolozsvári egyetemi „szemináriumok mindegyike” részére 700–1000,— K-ás külön dotációt biztosítsanak könyvvásárlás céljára, mert arra kielégítő mértékben (különösen a jog- és államtudományi karon) a központi dotációból nem telt.¹¹⁰

1880-tól kezdve részesült külön támogatásban a kolozsvári egyetem „ifjúsági olvasóköre”. A VKM előterjesztés indoklása „üdvösnek” ítélte a kör működését, „mely részint az ifjúságnak az előadásokon kívüli önképzése s szellemi foglalkozása előmozdítására, részint a különböző ajkú és nemzetiségű hallgatók közt szorosb társadalmi kapocs s ezáltal egybeolvasás eszközzésére” irányult.¹¹¹ (Figyelmet érdemel, s nyilvánvalóan a nemzetiségpolitikai megfontolásokkal függ össze, hogy a kolozsvári egyetem ifjúsági olvasókörének önálló költségvetési tétel keretében biztosított segélyezése megelőzte a budapestiét.) Az eredetileg 600,— Ft-ban megállapított évi támogatást 1897-ben 1000,— Ft-ra, 1900-ban (igaz a „mensa acadamica” segélyezését is hozzácsatolva) 4000,— K-ra, 1901-ben 6000,— K-ra emelték.¹¹²

Szétfészené tanulmányunk kereteit, ha valamennyi a VKM által költségvetési dotációhoz juttatott tudományos, illetve felsőoktatási intézmény könyvtára támogatásának ügyét az eddigiekhez hasonló részletességgel tárgyalnánk. Meg kell elégednünk azzal, hogy a már elmondottakat egyben-másban megerősítve és kiegészítve esetükben csak példázunk a kormányzat könyvtárpolitikájának gyakorlati érvényesítését.¹¹³

Egyéb könyvtárak

A budapesti tudományegyetemmel szoros kapcsolatba került Eötvös József kollégium támogatása 1896-tól szerepelt a költségvetésben, de könyvtára önálló, mégpedig évi 1000,— Ft-os dotációhoz csak 1898-ban jutott. A VKM indoklása szerint „a könyvtár gyarapítására legalább egyelőre külön összeget kell beállítanom, mert elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a tanárjelöltek benn az intézetben találják meg a szaktanulmányaikhoz való fontosabb segédeszközöket”.¹¹⁴ A dotáció amelyet 1906-ban emeltek fel 2500,— K-ra, fokozatosan tovább növekedve 1913-ban elérte a 6000,— K-t.¹¹⁵

A kassai jogakadémia államosítását 1894-ben azzal indokolták meg, hogy „úgy nyelv, mint vallás tekintetében a legvegyesebb lakosság által elfoglalt területen van”. A könyvtár ettől kezdve élvezett támogatást az „elméleti és gyakorlati oktatás szükségletei” rovat szűkreszabott és csak

110. VKM. ind. 1917/1918.

111. VKM. ind. 1880.

112. Ák. 1880, 1897, 1900, 1901.

113. Az 1912. XXXVI. tc. alapján szervezett pozsonyi és tervezett debreceni egyetem könyvtárának támogatásáról az egykorú költségvetési előterjesztések elküldöníthető adatokat nem nyújtanak.

114. Ák. 1896—1898. — VKM. ind. 1898.

115. Ák. 1906—1913.

lassacskán táguló keretei közt.¹¹⁶ 1909-ben minthogy a könyvtárban „néhány fontos tudománysszakok felette hiányosan vannak képviselve úgy a tanítás, mint a könyvtárat látogató közönség érdekében . . . ezen hiányok” felszámolására 5000,— K-át irányzott elő a VKM.¹¹⁷ 1911-ben „a még fennforgó hiányok pótlására” 2500,— K-t juttattak a könyvtárnak. Az 1914/15. évi költségvetési előterjesztés pedig „rendes kiadásként” évi 1000,— K támogatást azzal az indoklással ajánlott és tudott is elfogadtatni, hogy a közgazdaságtani és a statisztikai irodalom „a kassai jogakadémia könyvtárának gyarapításánál . . . kellő gondozásban nem részesült”, ezért „az idevágó legfontosabb alapvető munkák beszerzésére . . . több éven át külön dotáció” szükséges.¹¹⁸

A művészeti felsőoktatási intézmények közül elsőként az „Országos rajztanító-képezde és ezzel kapcsolatos minta-rajztanoda” könyvtára jutott önálló tételként 1000,— Ft-os „rendes” évi támogatáshoz „művészeti irodalom”, illetve „műfolyóiratok” beszerzésére az 1871. évi költségvetési előterjesztésben¹¹⁹. Átálányának 200,— Ft-os emelését a VKM már 1882-ben javasolta¹²⁰, de — s ez ritkaságszámba ment — öt évig 1887-ig kellett várnia az emelési javaslat realizálására.¹²¹ Időközben a VKM a már jól ismert módon sietett a könyvtár segítségére. Arra hivatkozva, hogy a „rendes” dotáció „csak szűken elég a folytatólagos beszerzésekre”, márpedig az „Országos mintarajztanoda és rajztanárképezde”, amely végre „saját házába” költözött, „megfelelő szakkönyvtárat” nem nélkülözhet, elérte, hogy három év alatt folyósítandó összesen 6000,— Ft-os „rendkívüli” támogatást biztosítsanak számára.¹²² 1894-ben arra hivatkozva emelték 300,— Ft-tal a dotációt, hogy a könyvtárat „számlatartozások” terhelik, majd a következő évben további 100,— Ft-os emelésben részesítették.¹²³ A továbbiakban a könyvtár fejlesztésére szánt dotációt összevonták a tanszerek és tananyagok beszerzésére fordítható összeggel, így alakulását nem követhetjük nyomon. — Némileg hasonlóan jártak el a kiemelkedő támogatásban részesített „Festészeti mester-iskola” esetében is. 1885-ben szakkönyvtárának, figyelemmel a megvásárolni kívánt művek „nagy árára” 6 év alatt folyósítandó összesen 6000,— Ft-os „rendkívüli” támogatást biztosítottak; a könyvtárnak juttatott „rendes” dotáció azonban az 1892. év kivételével, amikor 500,— Ft-ra rúgott, nem volt elkülöníthető.¹²⁴ Hasonlóképpen egybekapcsolódott az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskolán és az Országos m. kir. Iparművészeti Iskolán a könyvtár, a metszet- és fényképgyűjtemény, illetve a minta- és tanszertárak dotálása, az Országos Zene- és Színművészeti Akadémián, majd század végi szétválásuk után a Zeneakadémián, továbbá a Színművészeti Akadémián a könyv-, zenemű- és

116. VKM. ind. 1894.

117. VKM. ind. 1909.

118. VKM. ind. 1911, 1914/1915. — Ák. 1917/1918.

119. Ák. 1871. — Vö. az alábbiakra is: VÁRADI Szilárd: *Az Orsz. m. kir. Mintarajziskola és Rajztanárképző története*. Bp. 1903.

120. VKM. ind. 1882.

121. Ák. 1882—1887.

122. VKM. ind. 1885.

123. VKM. ind. 1894. — Ák. 1895.

124. VKM. ind. 1885. — Ák. 1885—1893.

hangszertár, illetve a könyv- és szereptár „rendes” évi támogatása.¹²⁵ Egyes esetekben így is fontos könyvtártörténeti, ill. általánosabb művelődés-történeti adalékokat nyújt a költségvetések forrásanyaga. Jól példázza ezt a VKM 1911. évi költségvetési előterjesztésében annak indoklása, hogy „a könyv- és zeneműtár gyarapítására” szükséges évi támogatás összegét 2600,— K-ról 3600-ra emeljék. Szóvá tette ui., hogy a „könyv- és zeneműtárban, melyet nemcsak a növendékek és tanárok, hanem a zeneirodalommal foglalkozó külső szakférfiak is nagy számmal látogatnak, nemcsak számos mű hiányosan van meg, de a legfontosabb elméleti és gyakorlati munkák is hiányoznak. Szükséges tehát, hogy a könyvtár nemcsak a régi nagy mesterek műveivel, de a modern zeneirodalom termékeivel is kibővíttessék”.¹²⁶ Figyelembe véve, hogy BARTÓK Béla és KODÁLY Zoltán 1907-ben lettek a Zeneakadémia tanárai, nem indokolatlan, ha ebből az 1910-ben megfogalmazott előterjesztésből már az ő korszerű igényeik részbeni érvényesítését is kihallani véljük.¹²⁷ Hasonló indítékok játszhattak szerepét abban, hogy az Iparművészeti Főiskola jogelődje, az Országos Iparművészeti Iskola „szakbeli könyvtárának és népművészeti gyűjteményének” anyagi támogatását ugyancsak az 1911. évi költségvetésben a következő indokolással ajánlotta megnövelni a VKM előterjesztés: „Az európai államok mindegyikének megvan a maga gondosan fejlesztett művészi háziipara és azzal karöltve a többé-kevésbé fejlődött szakbeli irodalma. Ha e nagy versenyben helyt akarunk állani, a külföld háziiparát minden ízében ismerünk kell; ez ismerethez a legolcsóbban könyvek és folyóiratok útján juthatni.”¹²⁸

Az „Iparmúzeum” könyvtára 1878-tól, a „Technológiai Múzeumé” 1884-től élvezett 1000—1000 Ft-os könyvek és folyóiratok beszerzésére fordítható államsegélyt. Az intézmények eltérő profilját 1885-től új elnevezésük (Iparművészeti Múzeum lett az előbbié, Technológiai Iparmúzeum az utóbbié) a korábbinál hangsúlyosabbá tette.¹²⁹ 1886-ban a VKM a korábban a „mintarajztanodának” biztosított évi 2000,— Ft-os támogatást „4—5 évi időtartamra” az Iparművészeti Múzeum „szakkönyvtárának kiegészítésére” javasolta fordítani, azzal az indoklással, hogy míg amott a könyvtár szükségleteit „megtakarításból” is fedezni lehet, addig a Múzeum „esti tanfolyamának örvendetes mérveket vett látogatottsága mind érezhetőbbé tette az eddigi felette szerény viszonyoknak is alig megfelelt szakkönyvtár hiányos voltát”. „Szakszerű és alapos kiegészítése elodázhatatlan szükséggé vált”, a „rendes” dotáció viszont erre lehetőséget nem biztosít, minthogy az a „legnagyobb rész illusztrált szakkönyvek drágaságánál fogva alig elegendő többre, mint a folytatólagos kiadványok beszerzésére”.¹³⁰ A Múzeum időközben 1500,— Ft-ra emelt „javadalmát” a VKM 1895. évi előterjesztése szerint — „majdnem teljesen felemészti az intézetnek járó szakmunkák folytatásai”, s így „újabb szakmunkák beszerzésére... alig

125. Ák. 1886—1917/1918.

126. VKM. ind. 1911.

127. Vö. ÚJFALUSSY József: *Bartók Béla*. (3. kiad.) Bp. 1976. 98—99. l.

128. VKM. ind. 1911.

129. Ák. 1878—1885.

130. VKM. ind. 1886.

marad valami". Ez lett a „rendes dotáció” 2000,— Ft-ra történt emelésének indoka.¹³¹ 1900-ban a szerzeményezésre szánt évi támogatás 50%-os újabb emelését tekintettel „a közhasználatnak átadott” könyvtár „hézagaira és az iparművészet tárgyalásával foglalkozó irodalomnak épen ez idő szerint való föllendülésére” javasolta és biztosította a minisztérium.¹³² 1904-ben az Iparművészeti Múzeum könyvtára — más célra szánt összeg megtakarításából — 5000,— K-ás „rendkívüli” segílyt kapott még mindig felemlegett „hiányainak pótlására”.¹³³

Az Országos Képtár és ezzel kapcsolatos Magyar Történelmi Képcsarnok szakkönyvtára 1886-tól élvezett évi 500,— Ft-os támogatást. A VKM előterjesztése szerint „ez bővebb indoklásra alig szorul, miután elismert tény, hogy semmiféle tudományos vagy műintézet szakkönyvtárt nem nélkülözhet, s az Országos Képtár mostanáig azon régi kézikönyvtárra volt utalva, mely a képtár megvételével¹³⁴ egyidejűleg 1872-ben az ország tulajdonába ment át”.¹³⁵ 1900-ban már a könyvtár „csonka állagainak kiegészítése”, illetve segédkönyvek és szakfolyóiratok megrendelése indokolja az 1899-ig 800,— Ft-ra növekedett dotáció majdsaknem megkétszerezését, azaz 3000,— K-ra emelését.¹³⁶ 1903-ban 5000,—, 1904-ben pedig „a rohamosan szaporodó újabbkori irodalmi termékek megszerezhetése végett” 6000,— K-ra emelték a könyvtár dotációját.¹³⁷ Az időközben az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és a Magyar Történelmi Képcsarnok könyvtárává vált intézmény költségvetési támogatásának fejlődése viszonylag a leggyorsabbak közé tartozott. 1912-ben az évi „rendes” dotáció további emelésével kívánta a VKM biztosítani, hogy más feladatok ellátása mellett „a szakmabeli irodalom óriási fejlődésével az ország egyetlen művészettörténeti és művészeti könyvtárában lépést tartani... lehessen”.¹³⁸

Példáinkat korántsem akarjuk vég nélkül szaporítani. Ezért csupán megemlíjtük, hogy az Ógyallai Csillagda rendszeresen támogatott mégis „sok tekintetben hiányos” könyvtára 1902-ben, majd 1904-ben „fokozatos kiegészítése céljából” kapott számottevő emelést,¹³⁹ a Műemlékek Országos Bizottsága pedig 1906-tól részesült „a szakbeli könyvtár gyarapítására” először állami támogatásban felszámolva ezzel azt „a visszás helyzetet”, ami addig sokban akadályozta „eredményes működését”.¹⁴⁰ Utalva arra, hogy néhány további felsőoktatási intézmény könyvtára (köztük a Keleti Kereskedelmi Akadémiáé is¹⁴¹) részesült évi dotációban,¹⁴² zárjuk le a tudo-

131. VKM. ind. 1895.

132. VKM. ind. 1900. — Ák. 1900.

133. VKM. ind. 1904.

134. Vö. 1871. XI. tc. — MELLER Simon: *Az Esterházy-képtár története*. Bp. 1915.

135. VKM. ind. 1886.

136. VKM. ind. 1900.

137. VKM. ind. 1903, 1904.

138. VKM. ind. 1912.

139. VKM. ind. 1902, 1904.

140. VKM. ind. 1906.

141. Közös tétel keretében 1902-től részesült „rendes” évi dotációban a Keleti Akadémia könyvtára és múzeuma. Ld. Ák. 1902.

142. Az 1895-től évi dotációban részesített Országos Múzeum- és Könyvtárbizottságnak, illetve jogutódainak a támogatásával tanulmányunk zárófejezetében foglalkozunk.

mányos és felsőoktatási könyvtárak általános fejlesztésére és állományuk gyarapítására az állami költségvetés keretében közvetlenül nyújtott támogatás mértékének és indoklásának vizsgálatát.

IV. A KÖNYVTÁRI MUNKA RENDKÍVÜLI TÁMOGATÁSA

A könyvtárak fejlesztésére s legfőképpen az állományuk gyarapítására fordítható összegek mellett a „rendes” dotáció a „személyi járandóságok” fedezésére is szolgált. A költségvetési javaslatok előterjesztői és jóváhagyói nyilvánvalóan egyaránt úgy ítélték, hogy maga a könyvtári munka külön anyagi támogatást nem igényel, hiszen a költségvetés keretében dotált könyvtári alkalmazottak feladatkörébe tartozik ellátása. Mégis már a könyvtárügy költségvetési támogatásának korai időszakában elkerülhetetlenül szükségessé vált, hogy feldolgozó munkálatok céljára is rendkívüli támogatást biztosítsanak. A Nemzeti Múzeum, illetve a Széchényi Országos Könyvtár ilyen irányú igényének teljesítése nyitotta meg a rendkívüli dotációk sorát, s a későbbiekben is elsősorban ez a könyvtár részesült a támogatásnak ebben a formájában.

Az 1868. és az 1869. évi költségvetési előterjesztés még a „rendes” kiadások sorában „a közművelődési szükségletek” egyik tételeként biztosított évi 10—10 ezer forintot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának „kiegészítési, rendezési és felállítási költségekre”.¹⁴³ Mint ismeretes, BARNA Ferdinánd vezetésével, VILECZ Kamill miniszteri titkár, mint a VKM által kiküldött miniszteri biztos felügyeletével 1869 és 1875 között hajtották végre¹⁴⁴ azt a nagyszabású rendezést, amelyet a költségvetések anyagának tanúsága szerint a kormányzat további „rendkívüli” támogatásban részesített. 1870-ben 10 400,— Ft-ra (azaz a korábbi „rendes” támogatásnál 400,— Ft-tal magasabb összegre) emelték az államsegély összegét arra hivatkozva, hogy a rendezésben közreműködő „díjnokok napidíja, tekintettel arra, hogy foglalkozásuk természete egyrészt némi előkészültséget, másrészt pedig hosszabb gyakorlatot feltételez, első hat havi működésük után 1 Ft 25 kr.-ra, egész évi működésük után pedig 1 Ft 50 kr.-ra emelendő”.¹⁴⁵ 1871-re a VKM a könyvtár „rendezésének” céljára 12 400,— Ft-ot irányzott elő azzal az indoklással, hogy „a rendezés befejezése közeledvén elegendő szekrényekről gondoskodni kellend”.¹⁴⁶ Az 1872. évi költségvetési előterjesztés már csak 7000,— Ft „rendkívüli” támogatást tartott indokoltnak arra hivatkozva, hogy „reményleni lehet, hogy a könyvtár ezen összeg engedélyezésével tökéletesen rendezett állapotba jutand”.¹⁴⁷ 1873-ban azonban — minden indoklás nélkül — „a könyvtár végleges rendezésére” ismét 7000,— Ft-nyi „rendkívüli” támogatást biztosítottak.¹⁴⁸ 1874-ben és a következő szűk esztendőben a rendezés céljára további „rendkívüli”

143. Ák. 1868, 1869.

144. Vö. *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára* ... I. m. 14. l.

145. VKM. ind. 1870.

146. VKM. ind. 1871.

147. VKM. ind. 1872.

148. Ák. 1873.

támogatást közvetlenül már nem nyújtottak. Minthogy azonban a Múzeum javadalmából a rendezés befejezésének pénzügyi fedezetére nem tellett, a VKM rendeleti úton¹⁴⁹ a felügyelete alatt álló Vallás- és Tanulmányi Alapból 4000,— Ft-ot „megtérítendő előlegkép” azzal utalt ki a könyvtári munkálat céljára, hogy azt a Múzeum rendes dotációja terhére „netán előforduló megtakarításokból” fedezze. A Múzeum és közvetve a könyvtár amúgy is hadakozva az évi dotációnak „megtakarítás” címén való rendszeres megcsonkítása ellen¹⁵⁰ képtelennek nyilvánította magát a rendezéshez nyújtott előleg teljes összegének visszafizetésére. Erre az 1880. évi költségvetési előterjesztésben — kihasználva az államháztartási gondok némi enyhülését a VKM 1100,— Ft törlesztetlen előleg elengedését, azaz „átmeneti kiadásként” a „múzeumi könyvtár végleges rendezésének pótköltsége”-ként való elszámolását kezdeményezte, és fogadtatta is el az országgyűléssel.¹⁵¹ Mindez azt jelenti, hogy az 1868—1869-ben jórészt nyilvánvalóan ugyannerre a célra fordított 20 ezer Ft-nyi „rendes” támogatáson kívül a müncheni rendszerre való áttéréssel kapcsolatos nagy könyvtár-rendezés külön 36 800,— Ft „rendkívüli” és 1100,— Ft „átmeneti” államszegélyben részesült.¹⁵²

1900-ban bukkan fel először a „rendkívül kiadások” sorában 2000,— K a Széchényi Országos Könyvtár „általános revíziójára” célmeghatározással. A VKM előterjesztése szerint ez elkerülhetetlenül szükséges volt, hiszen „évek hosszú sora óta és minden könyvtári szabály ellenére költség hiányából lehetetlen volt a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárát általános revízióknak alávetni”, pedig „ezen munka, a mely csakis segéderők hozzájárulásával végezhető, minden rendes könyvtárban legalábbis 5 évenként ismétlődő”.¹⁵³ Öt év múltán a korábbi előterjesztést azzal egészítve ki, hogy csak „az általános revízió” küszöbölheti ki „a nagy forgalom által okozott beosztási zavarokat”, és az csak „rendkívüli erő igénybevételével a hivatali órákon kívül is” bonyolítható le, javasolta a 2000,— K külön támogatás biztosítását.¹⁵⁴ Minthogy a kormányzati válság miatt az országgyűlés az 1909. évi költségvetés hatályát kiterjesztette ugyan 1910-re, de kiegészítésének lehetőségét nem biztosítva,¹⁵⁵ a VKM a könyvtár esedékes revízióját csak 1911-ben finanszírozhatta.¹⁵⁶ Az állományellenőrzés első világháború alatti megismétlésére nincsen adatunk.

1904-ben 1500 K „rendkívüli” juttatásban részesült a Széchényi Országos Könyvtár segítségül HAJNIK Imre¹⁵⁷ és ALMÁSY Pál¹⁵⁸ korábban megszerzett összesen több mint 12 ezer kötetre becsült könyvtárai anyagának feldolgozásához. A VKM előterjesztése arra hivatkozott, hogy „ideigle-

149. Ld. az 1873. dec. 20-án kelt, 34.799 sz. miniszteri rendeletet.

150. Vö. RADVÁNSZKY Béla: *A nemzeti múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése. = Magyar Könyvszemle, 1881. 34. 1.*

151. VKM. ind. 1880. Vö. 1880. XXI. tc.

152. Ák. 1868—1873. — VKM. ind. 1880.

153. VKM. ind. 1900.

154. VKM. ind. 1905.

155. Vö. 1909. III. tc.

156. VKM. ind. 1911.

157. HAJNIK Imre (1840—1902) jogászprofesszor.

158. ALMÁSY Pál. (1818—1882) politikus.

nes kiegészítő személyzet” alkalmazása erre amiatt szükséges, mert a könyvtár személyzetének nagyfokú igénybevétele miatt a „lajstromozás” különben „csak évek alatt történhet meg”. Márpedig „a könyvtár érdekében felette kívánatos, hogy e rendkívüli gyarapodás anyagát mielőbb megismerjük, nehogy időközben oly műveket szerezzen meg a Múzeum, melyek e két nagy gyűjteményben már megvannak”.¹⁵⁹

1906-tól a „rendes” kiadások keretében külön évi 1000,— K-t biztosítottak a könyvtár „leírólajstromá”-nak munkálataira, amit alig két év múltán kétszeresére emeltek.¹⁶⁰ 1907-től évi 1500,— K-t kapott a könyvtár a „halotti jelentés-gyűjtemény rendezésére és kezelésére”, méltányolva a miniszteri indoklást miszerint ez „a könyvtár genealógiai alcsoportjának nagy szolgálatot tevő . . . gyűjtemény a folyton begyűlő anyag nagyságára való tekintettel külön kezelést kíván”.¹⁶¹

Előfordult néhány más könyvtár esetében is, hogy a feldolgozó munka külön dotálásban részesült. A kolozsvári egyetemi könyvtár „catalogusának mielőbbi befejeztetése” volt az 1903. évi költségvetési előterjesztés készítésekor az egyik indoka annak, hogy a napidíjakra fordítható összeget tetemesen megemelték.¹⁶² 1907-ben jelentős összeget biztosítottak „rendkívüli” támogatásként a könyvtár számára arra hivatkozva, hogy költöztetése „a könyveknek . . . a modern könyvtári kezelés és a tudomány mai állásának megfelelő elvek szerinti katalogizálását, csoportosítását és olyan módon való feldolgozását igényli, hogy azok az új könyvtár épületébe már az előre megállapított rendszer és sorrendben helyeztessenek el”, ami „a személyzetnek ideiglenes megszorítását is szükségképen maga után vonja”.¹⁶³

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum könyvtára 1911-ben 3000,— majd 1912-ben 5000,— K rendkívüli támogatást kapott új „címjegyzékének” megjelentetéséhez. Indoklásul a VKM előterjesztés felemlítette, hogy 1900, azaz az előző címjegyzék megjelenése óta a könyvtár 1793 művel, ill. 5006 kötettel gyarapodott. Másfelől bebizonyosodott, hogy a könyvtár közönsége „nem tud eligazodni a könyvek legtöbbször idegen nyelvű puszta címei” alapján. Ezért ún. „realkatológusra” van szükség, amelyben „a munkák címei magyar fordításban, sőt tartalmuknak rövid kivonata is meg legyen”.¹⁶⁴

Végül itt említjük meg, hogy hivatkozva az 1898-ban tartott III. nemzetközi bibliográfiai kongresszus határozatára Magyarország az 1900. évi állami költségvetés keretében biztosított 2400,— K „rendkívüli” támogatást a nemzetközi matematikai és természettudományi irodalom bibliográfiai feldolgozásának a céljaira.¹⁶⁵

159. VKM. ind. 1904.

160. VKM. ind. 1906, 1908.

161. VKM. ind. 1907.

162. VKM. ind. 1903.

163. VKM. ind. 1907.

164. VKM. ind. 1911, 1912.

165. VKM. ind. 1900.

V. A KÖNYVTÁRAK MUNKAERŐ- ÉS BÉRVISZONYAI AZ ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉSEK TÜKRÉBEN

Az állami dotáció elégtelensége tükröződött abban, hogy noha igen magas hányada fordítódott a könyvtári személyzet javadalmazására,¹⁶⁶ a VKM mégis kénytelen volt ismételtelen helyt adni a létszám gyarapítására és a fizetések emelésére irányuló indokolt kívánságoknak.

A Széchényi Országos Könyvtárnak a költségvetés által fedezett „személyi járandóságok”-ban részesített, a könyvtárban, a kéziratárban és a „hírlapkönyvtárban” foglalkoztatott „tisztviselőinek” beosztása és száma¹⁶⁷ 1870—1893 között így alakult:¹⁶⁸

A Széchényi Országos Könyvtár tisztviselői 1870—1893

				összesen:
1870—1881	1 könyvtárőr	2 őrségéd	2 írnok	5 fő
1882—1886	1 könyvtárőr	4 őrségéd	1 írnok	6 fő
1887	1 könyvtárőr	4 segédőr	1 gyakornok	6 fő
1888—1891	2 ¹⁶⁹ könyvtárőr	4 segédőr	2 gyakornok	8 fő
1892—1893	2 könyvtárőr	4 segédőr	3 gyakornok	9 fő

1894-től kezdve a költségvetés nem részletezi a Nemzeti Múzeum tisztviselőinek osztályonkénti megoszlását, így nem tükrözi a Széchényi Országos Könyvtár további létszámfejlődését sem. A VKM előterjesztéseinek indoklásai azonban így is igen fontos könyvtártörténeti ismereteket nyújtanak.

1895-ben írta JANKOVICH Béla az Országos Széchényi Könyvtárról, hogy „személyzete jelenleg (a segédszemélyzettől eltekintve) 11 tisztviselőből áll, de ezek egyrészt a kéziratok, levéltár és a hírlapok rendszeres kezelése veszi igénybe s a nyomtatványok osztályára, a tulajdonképeni könyvtárra, csak 4 tisztviselő jut. Ily módon tehát, míg a külföldi könyvtárakban minden 25 000 kötet nálunk legalább is 75 000 kötet esik egy tisztviselőre”.¹⁷⁰

166. Vö. SZABÓ-ANDRÁS Endre: *Könyvtári adatok (1884—1962)*. Bp. 1966. 27—28. l. Itt jegyezzük meg, hogy a személyi kiadásoknak a költségvetésben tükröződő aránya alatta maradt az 1884. évi országos könyvtári adatfelvételben rögzítettnek.

167. A „szolgáknak”, a „rendkívüli” kiadások terhére alkalmazott napidíjasoknak, az időközben megalakult levéltári osztály beosztottainak és a múzeumi osztályokon alkalmazott könyvtárosoknak a mellőzésével. Ez magyarázza az eltérést a Nemzeti Múzeum viszonyaival átfogóan foglalkozó jelentésben szereplő adatoktól. Vö. RADVÁNSZKY Béla i. m. 56—58. l.

168. Ák. 1870—1893.

169. A VKM. előterjesztése rámutatott arra, hogy „a hírlapkönyvtár” élére állított könyvtárőr alkalmazása nem jelent új terhet, hiszen az Egyetemi Könyvtárból az addig ott élvezett „javadalmával” együtt helyezték át.

170. JANKOVICH Béla: *Magyar Nemzeti Könyvtár*. Bp. 1895. 6. l. — Hamarosan ennél megdöbbentőbb egybevetés is napvilágot látott. A könyvtártudomány egyik kiváló művelője a hazai és az Egyesült Államokbeli könyvtárviszonyokat szembeesítve többek között megállapította, hogy egyedül Boston városának nyilvános könyvtáraiban jóval több szakember működik, mint a hazai könyvtárakban összesen. GYALUI Farkas: *A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon*. Kolozsvár, 1903. 20. l.

Alig jelent meg JANKOVICH tanulmánya, érvelése máris helyet kapott a VKM 1896-ra szóló (de 1895-ben fogalmazott) költségvetési előterjesztésnek a Széchényi Országos Könyvtár személyi állományának létszám emelését célzó indoklásában: „A tisztviselői létszám hiánya a könyvtárban volt leginkább érezhető. Míg ugyanis a külföldi nagy könyvtárakban mintegy 25 000 kötetre esik egy tisztviselő, addig a nemzeti múzeum könyvtárának nyomtatványi osztályában, melynek használati forgalma a legtöbb hasonló gyűjteményét meghaladja, közel 100 000 darabra esik egy tisztviselő, ez a kedvezőtlen arány magyarázza meg azt, hogy az évi átlagos 10–12 000 db gyarapodásának feldolgozása, a külföldi irodalom figyelemmel kísérése, magyar vonatkozású könyvek felkutatása, a lajstromozás s a hézagpótlás a legnagyobb erőfeszítés mellett is annyira hátramarad, hogy jelenleg is a nyomtatványoknak nagy tömege vár még feldolgozásra”. Az előterjesztés konkrétan egy további segédőr alkalmazásának jóváhagyását célozta.¹⁷¹

A VKM következő, 1897. évi előterjesztése a segédszemélyzet elégtelenségére, ill. túlterhelésére vet fényt. A könyvtár „nyomtatványi osztályán” a következő indoklással javasolta egy újabb „szolgai állás . . . rendszeresítését”. „A könyvtár ezen osztályában . . . jelenleg egy laborans, kit azonban a könyvtár egyéb osztályai is igénybe vesznek és két szolga működik. Ezeket a pár év óta rendkívüli módon szaporodott olvasóközönség kiszolgálása annyira igénybe veszi, hogy a koronkinti revisiókhoz, tisztogatásra, a használt könyvek reponálására, az újonnan érkező könyvek bélyegzésére és kezelésére teljességgel nem marad annyi idejük, amennyi a könyvtár és az ott múlhatatlanul szükséges rend érdekében kívánatos volna.”¹⁷²

1898-ban mindenekelőtt a köteles példányokról szóló törvény végrehajtásának várható következményeire utalva egy új tisztviselői állás „rendszeresítését” kívánta a VKM.¹⁷³ A következő évben így indokolta további létszámemelési javaslatát: „a nyomdai köteles példányok beküldését elrendelő 1897-ik XLI. t. cz. következtében felszaporodott könyvtári teendők egy egész külön irodát s irodai személyzetet igényelnek, a múlt évi egy őri szaporítást tehát, mihelyt a köteles példányok beküldése megindult, a nyomtatványi osztályba kellett beosztanom, ezen örön kívül az átvételi irodában még egy segéd s egy napidíjas van állandóan elfoglalva; ha tehát a könyvtári rendes szolgálatot meg nem akarom bénítani, a segédek (assistentsek) számát eggyel kell szaporítanom”.¹⁷⁴ Egy félévtized múltán az olvasóterem nyitvatartási idejének meghosszabbítására hivatkozva „az olvasóteremben gyakorlandó felügyelet céljaira” tartotta szükségesnek a minisztérium „egy szakképzett díjnoknak” az alkalmazását,¹⁷⁵ majd hamarosan ugyanezzel az indoklással azt, hogy „a reggel 8 órától délután 14 óráig szolgálatban levő rendes szolgaszemélyzet támogatására a látogató közönség érdekében újabb kiegészítő szolga alkalmaztassék”.¹⁷⁶

1911-ben „a közelmúlt szomorú tapasztalatai”-ra, mindenekelőtt „a

171. VKM. ind. 1896.

172. VKM. ind. 1897.

173. VKM. ind. 1898.

174. VKM. ind. 1899.

175. VKM. ind. 1905, 1906.

176. VKM. ind. 1908.

részletes lajstromok elkészítése” terén bekövetkezett elmaradásra hivatkozva a VKM drámai tömörséggel jelentette ki, hogy „a Széchenyi Orsz. Könyvtár személyzete a rája háramló munka tömegét elvégezni nem képes”. Tehát „a szükséges személyzetszaporítás céljából — folytatta — ez idő szerint három segédőri állás szervezési költségét irányoztam elő”.¹⁷⁷ Az „ez idő szerint” fordulat közbeszúrása nagyarányú fejlesztést sejtetett, realizálásának próbájára azonban már nem kerülhetett sor, nagyobb próbatétel következett, a világháborúé.

Az Egyetemi Könyvtár „tisztviselő kara” létszámviszonyainak alakulásáról hosszabb időtávon nyújt áttekintést a költségvetési anyag,¹⁷⁸ mint nemzeti könyvtárunk jogelődjének esetében.

Az Egyetemi Könyvtár tisztviselői¹⁷⁹ 1870—1918

1870—1871	1 igazgató	2 ór	1 írnok			összesen:	4 fő
1872—1875	1 igazgató	2 ór	1 tiszt				4 fő
1876—1881	1 igazgató	2 ór	3 tiszt				6 fő
1882—1883	1 igazgató	2 ór	3 tiszt	1 kisegítő tiszt			7 fő
1884—1887	1 igazgató	2 ór	3 tiszt	2 kisegítő tiszt			8 fő
1888	1 igazgató	1 ór	4 tiszt	2 kisegítő tiszt			8 fő
1889—1903	1 igazgató	2 ór	3 tiszt	2 kisegítő tiszt			8 fő
1904—1908	1 igazgató	2 ór	4 tiszt	1 kisegítő tiszt			8 fő
1909—1910	1 igazgató	2 ór	5 tiszt	1 kisegítő tiszt			9 fő
1911—1917/18	1 igazgató	2 ór	5 tiszt	1 kisegítő tiszt	1 írógép-kezelő		10 fő

A lassú ütemű létszámgyarapítás általános indokai (állománynövekedés, a „rendezési és lajstromozási”, azaz a feldolgozó munka gyarapodása) mellett 1884-ben helyet kapott „az olvasói órák ... kiterjesztése miatt” megnövekedett munkaerőszükséglet is. A miniszteri előterjesztés felemlítette, hogy a korábban igen szűkre szabott, délután 3 órától 7 óráig tartó könyvtári „olvasási időt”, aminek elégtelenségét már a képviselőházban is felpanaszolták, egy órával (azaz este 8-ig) meghosszabbította, de „a délelőttre is, mint kívántatott, ugyanazt a személyzet elégtelensége miatt nem rendelhettem el, holott arra az olvasók évről évre nagy arányokban növekedő számánál fogva is, de a könyvtári szolgálat s forgalom általános növekedése miatt is égető szükség van”. Ez lett ezután az indoka egy további „kisegítő tiszt”, sőt egy „rendkívüli napidíjas” alkalmazásának.¹⁸⁰ 1909-ben egy új könyvtártisztai állás „rendszeresítését” a VKM azzal minősítette „indokoltnak és kívánatosnak”, hogy „a könyvtár anyagának tudományos

177. VKM. ind. 1911.

178. Ák. 1870—1917/1918.

179. Az egyetem más intézményeivel közösen alkalmazott tisztviselők, illetve a „rendkívüli” díjnokok mellőzésével. — 1863-ban viszont feltehetően az ő beszámításukkal mutatott ki TOLDY Ferenc bölcsészkarai dékán jelentése 5 tisztviselőt. Vö. TÓTH András: *Az Egyetemi Könyvtár* ... 1849—1876. i. m. 466., 486. l.

180. VKM. ind. 1884.

és adminisztratív feldolgozása befejezethessék. A jelenlegi kisszámú személyzet ugyanis — folytatta az előterjesztés — az egyetemi könyvtárnál még elintézésre váró nagy munkát évek múlva sem volna képes lebonyolítani”.¹⁸¹

A Műegyetem könyvtára, amelynek irányítását korszakosan mellékfoglalkozásként látta el az egyetem egy-egy professzora, nagyon szerény személyi állománnyal bírt nemcsak a rendszeres költségvetési támogatás kezdeti, hanem későbbi időszakában is.

A Műegyetem könyvtárának önálló tisztviselői 1870—1918¹⁸²

			összesen:
1870—1894	1 könyvtári segéd		1 fő
1895—1899	1 könyvtári tiszt		1 fő
1900—1902	1 könyvtárőr		1 fő
1903—1910	1 könyvtárőr	1 könyvtártiszt	2 fő
1911—1917/18	1 könyvtárőr	2 könyvtártiszt	3 fő

A műegyetem könyvtárának már korábban tárgyalt nehéz körülményei magyarázzák, hogy önálló könyvtárossal 1870-ig nem is rendelkezett. A VKM az évre szóló előterjesztése ui. így fogalmaz: „a szaporodó könyvkészlet kezelése s könnyebb használhatóvá tétele egy külön könyvtári segédi állomás rendszeresítését tevé szükségessé”.¹⁸³ A „könyvtári segéd” irányítását a tanári kar egy-egy tagja látta el, akinek „fizetéspótlékban” részesítését a VKM 1883-ban így indokolta: „A műegyetemnek mindeddig nem volt s nincs külön könyvtárnoka. Eleinte kezdetleges könyvtáránál arra nem volt szükség. A tanárok egyike a felügyeletet s kezelést ügybuzgóságból mindig elvállalta. A könyvtár azonban évről évre gyarapítottván, most már 60 000 kötetten felül van. Ily könyvtár rendben tartása és kezelése már nagyobb fáradságot és több időt igényel, mintsem azt ingyen szolgálatul bárkitől is követelni lehetne. A helyett, hogy külön könyvtárnok, rendszeresített nagyobb fizetéssel való alkalmazása hozatott volna javaslatba: csak a kezelő tanárnak adandó s nagyon mérsékelt jutalomdíj vétetett fel.”¹⁸⁴ 1884-ben olvashatunk arról, hogy a könyvtári segédet munkájában immár két „szolga” is segítette.¹⁸⁵ 1903-ban, a VKM-nek egy új állás „rendszeresítésére” tett javaslatának indoklásában kapott hangot a műegyetemi könyvtár személyi állománya fejlesztésének elkerülhetetlenül szükséges volta, amire a társintézményhez való viszonyítás is nyomós érvet szolgáltatott: „A könyvtártiszti állás rendszeresítését elodázhatalanná teszi az a körülmény, hogy a műegyetem igen tekintélyes könyvtáránál csupán egyetlen egy rendszeresített tisztviselő, a könyvtárőr van alkalmazva. A megfelelő képzettségű és megbízható állandóan alkalmazott személyzet hiánya egy-

181. VKM. ind. 1909.

182. Ák. 1870—1917/1918. Táblázatunk mellőzi az egyetem más intézményeivel közösen alkalmazott tisztviselőket, illetve a „rendkívüli” díjnokokat és a könyvtárvezetésért 1883-tól külön „pótlékban” részesített „rendes tanárt”.

183. VKM. ind. 1870.

184. VKM. ind. 1883.

185. VKM. ind. 1884.

részt a könyvtár kihasználását gátolja, másrészt pedig a felügyelet és kezelés hiányosságánál fogva egyenesen a könyvtár megkárosítására vezet. Az egyetemi könyvtár négyszer akkora személyzete mellett a műegyetemi könyvtár személyzetének tervezett szaporítása nagyon indokolt és valóban méltányos.”¹⁸⁶ A következő évben a könyvtárban alkalmazott „díjnokok” illetményének növelését indokolva így fogalmazott az előterjesztés: „A műegyetemi könyvtár hatalmas arányban növekszik, személyzete pedig aránylag igen csekély, ennél fogva . . . legalább napidíjas kisegítő egyénekek szaporítása elodázhatatlan”.¹⁸⁷ 1911-ben a VKM megállapítva, hogy „a műegyetemi könyvtár állománya . . . több mint 85 000 darabból áll s újabb idő óta minden tekintetben örvendetes fejlődésnek indult”, javasolt létszámemelést és fizetésjavítást.¹⁸⁸

A kolozsvári egyetemi könyvtár tisztviselőinek létszámviszonyait és beosztásukat 1873-tól tükrözik a költségvetések:¹⁸⁹

A kolozsvári egyetemi könyvtár állandó tisztviselői 1873—1918

		összesen
1873—1884	1 könyvtárnok, 1 könyvtári segéd	2 fő
1885—1895	1 könyvtárőr, 1 könyvtártiszt	2 fő
1896—1903	1 igazgató, 1 könyvtárőr, 1 könyvtártiszt	3 fő
1904—1908	1 igazgató, 1 könyvtárőr, 1 beosztott középisk. tanár, 1 könyvtártiszt	4 fő
1909—1910	1 igazgató, 1 könyvtárőr, 1 beosztott középisk. tanár, 2 könyvtártiszt, 1 kezelő, 1 írógépező	7 fő
1911	1 igazgató, 2 könyvtárőr, 1 beosztott középisk. tanár, 2 könyvtártiszt, 1 kezelő, 1 írógépező	8 fő
1912	1 igazgató, 2 könyvtárőr, 1 beosztott középisk. tanár, 3 könyvtártiszt, 1 kezelő, 1 írógépező	9 fő
1913—1917/18	1 igazgató, 2 könyvtárőr, 1 beosztott középisk. tanár, 4 könyvtártiszt, 1 kezelő, 1 írógépező	10 fő

A több mint két évtizeden át mindössze két főből álló könyvtári személyzetet itt is egy professzor irányította,¹⁹⁰ mígnem 1896-ban önálló könyvtár-igazgatói állást „rendszeresítették”.¹⁹¹ 1909-ben a jelentős létszámemelést a VKM „az új könyvtári épület elkészültével megsokszorozódó teendőkkkel” indokolta.¹⁹² Az 1911. évi költségvetési előterjesztés a tisztviselők, a „szolgák” és az ideiglenes alkalmazottak létszámszaporításának indoklása kapcsán a könyvtár fejlődésének fontos mozzanatát világította meg: „Az új egyetemi könyvtárnál a második őri állást az új repositorium indokolja. A repositoriumban elhelyezett anyag főként tudományos és művelődési értékben nagy állami vagyont képvisel, melynek szakszerű kezelése, gondo-

186. VKM. ind. 1903.

187. VKM. ind. 1904.

188. VKM. ind. 1911.

189. Ák. 1873—1917/1918.

190. Vö. VKM. ind. 1891.

191. Ák. 1896. Vö. VKM. ind. 1897.

192. VKM. ind. 1909.

zása és fokozatos gyarapítása és kiegészítése egy egész külön munkaerőt követel. — Az Erdélyi Múzeum kéziratára¹⁹³ az új épületben méltó elhelyezést nyert ugyan, de szakszerű feldolgozása személyzet híján mind máig függőben maradt. Az egész gyűjteménynek csak kis része van katalogizálva, az egész anyag pedig várja felállítását. — A kölcsönzési forgalom délutáni ellátása is munkatöbbletet idéz elő. A szerzett tapasztalatok szerint úgy a nagyközönség mint [az] egyetemi hallgatóság érdekében szükséges a kölcsönzési forgalomnak állandósítása az egész napra. — A könyvtárban szükséges ezen és egyéb kezelőtiszti teendők ellátására három napidíjast kell beállítani”, emellett még „a szolgák” számát is növelni kell.¹⁹⁴ 1912-ben a VKM újabb létszámemelést javasolva többek között arra hivatkozott, hogy „az a személyzet, a mely a könyvtár régi, zsúfolt és épen ezért gyéresebb látogatottságú helyiségeiben a könyvtári szolgálatot kielégítő eredménnyel elláthatta, a modern berendezésű tágas könyvtári épületben, melyet épen ezért az érdeklődők sokkal nagyobb száma vehet és vesz is igénybe, a régi létszámmal az egyetem tanító és tanuló személyzetének jogos igényeit kielégíteni már nem képes”.¹⁹⁵ 1913-ban egy további könyvtártiszt és még egy „szolga” alkalmazásának lehetővé tételét egyfelől a napi 10 órás nyitvatartási időre hivatkozva javasolta, hiszen az „változó személyzetet igényel”, másfelől arra, hogy „a gazdag gyűjtemények gondozásához és évi gyarapításainak rendszeres feldolgozásához szükséges személyzet létszáma még nem telt be.”¹⁹⁶

A költségvetési támogatásban részesített kisebb könyvtárak többségében a könyvtárosi teendőket más címen javadalmazott alkalmazottak látták el rész munkaidőben. A századfordulótól kezdve azonban mind több könyvtár kezelése került „rendszeresített” szakalkalmazott kezébe. Ezt a folyamatot dokumentáljuk az alábbiakban.

1899-ben a VKM indokoltnak tartotta, hogy az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, amely „új pompás palotát”, s abban „könyvtári helyiséget” kapott önálló könyvtárost alkalmazhasson. Előterjesztése szerint e nagy és értékes könyvtár „szakértelemmel rendelkező, terv szerint gyarapítandó s a közönséggel állandó összeköttetésben tartandó. Ily fontos és felelősséggel járó feladatokra szakértő közeg szükséges”.¹⁹⁷ Miután a következő évben a könyvtárat „a közhasználatnak” átadták — a VKM szerint — a „tapasztalás igazolta be, hogy a könyvtár kezelésére a ... személyzet nem elegendő”, ezért a könyvtárosok számát egy „segédrel” szaporították.¹⁹⁸ 1906-ban azonban részben a könyvtári álláshelyek csökkentésével teremtették meg új múzeumi segédőrök alkalmazásának a lehetőségét.¹⁹⁹

A 20 ezer kötetes könyvtárral bíró kassai jogakadémia anyagi támogatását a századfordulón a város attól tette függővé, hogy megfelelő könyvtári állások „rendszeresítésével” a VKM biztosítja-e a könyvtár használatát

193. Vö. az állománygyarapítással foglalkozó fejezetben előadottakkal.

194. VKM. ind. 1911.

195. VKM. ind. 1912.

196. VKM. ind. 1913.

197. VKM. ind. 1899.

198. VKM. ind. 1900.

199. VKM. ind. 1905, 1906.

a közönség számára is. Az 1900. évi költségvetési előterjesztés az ehhez szükséges pénzügyi fedezetet azzal az indoklással kérte, hogy „Kassa város ajánlatának főleg közművelődési szempontból való fontosságát kellőképp méltányolván, annak elfogadása elől el nem zárkozhattam”.²⁰⁰

A Zeneakadémia, amelynek zenemű-, könyv- és hangszertárát addig csak mellékfoglalkozású alkalmazott kezelte, 1906-ban jutott a könyvtárosi, de emellett a gondnoki és pénztárosi teendőket is ellátó főfoglalkozású tisztviselőhöz. Végre 1909-ben alkalmazhatott „az intézet szakbeli szép könyvtára és zeneműtára, mely az egyetlen Magyarországon” — amint azt a VKM indoklása kiemelte — önálló könyv- és zeneműtárost.²⁰¹

Az Eötvös Kollégium viszont még 1911-ben is csak ahhoz kapott támogatást, hogy egyik tanára osztott munkaidőben kezelje immár 20 ezer kötetre gyarapodott könyvtárát.²⁰²

A könyvtárosok bérvizonyainak alakulásáról négy könyvtár adatai alapján igyekszünk áttekintést nyújtani.

Négy könyvtár alkalmazottainak fizetése 1871—1911²⁰³

	1871 Ft	1881 Ft	1891 Ft	1901 Korona	1911 Korona
S z é c h é n y i O r s z á g o s K ö n y v t á r					
Könyvtárőr	1 505,—*	1 505,—*	2 305,—*	nincs adat	
Hírlapkönyvtári őr	—	—	1 840,—*	nincs adat	
Őrsegéd, segédőr	1 000,—*	1 400,—*	2 800,—	nincs adat	
	1 200,—	1 400,—	2 800,—		
Segéd	600,—	900,—	—	nincs adat	
Gyakornok	—	—	800,—	nincs adat	
E g y e t e m i K ö n y v t á r					
Igazgató	1 260,—	2 500,—	3 130,—	7 260,—	10 440,—
Őr	945,—	1 620,—	1 600,—	5 296,—	8 400,—
	800,—	1 404,—	1 400,—	4 000,—	6 400,—
Tiszt	700,—	1 450,—	1 350,—	3 600,—	4 900,—
		1 350,—	1 250,—	3 000,—	4 760,—
		1 250,—	900,—	1 500,—	4 400,—
					3 600,—
Kisegítő tiszt	—	—	800,—	2 000,—	2 200,—
			600,—	1 900,—	
Írógépkézelnő	—	—	—	—	2 200,—

200. VKM. ind. 1900.

201. VKM. ind. 1906, 1909.

202. VKM. ind. 1911.

203. A fizetések változását évtizedenkénti metszésben mutatjuk be. Ák. 1871—1911. (Itt emlékeztetünk arra, hogy az 1850-es évek végén az Egyetemi Könyvtár igazgatója évi 1000,—, őrrei 700,—, ill. 800,—, tisztjei 600,—, ill. 400,—, díjnoka pedig 365,— Ft illetményben részesült. Tóth András: *Az Egyetemi Könyvtár...* 1849—1876. i. m. 488. l.)

* -és természetbeni lakás

Műegyetemi könyvtár

Könyvtárnok tanár pótléka	—	—	400,—	1 600,—	2 500,—
Könyvtári segéd	750,—	1 200,—	1 300,—	—	—
Könyvtárőr	—	—	—	3 400,—	3 600,—
Könyvtártiszt	—	—	—	—	3 100,—
					2 900,—

Kolozsvári egyetemi könyvtár

Igazgató	—	—	—	6 120,—	11 000,—
Könyvtárnok, könyvtárőr	—	1 250,—	1 250,—	3 500,—	8 040,—
					5 340,—
Könyvtárnoki segéd, könyvtártiszt	—	720,—	720,—	2 760,—	4 900,—
Kezelő	—	—	—	—	3 500,—
Írógépkezelő	—	—	—	—	2 810,—
					2 120,—

A merev fizetési fokozati rendszer század végi kiépüléséig az ár- és bérvisszonyok általános alakulása, a héréfeszültséget teremtő intézményen, illetve szakágon belüli tényezők, kivételes esetekben pedig az anyagi elismerést is indokló teljesítmény hatott a könyvtárosok fizetésének emelkedésére.

Már 1871-ben az Egyetemi Könyvtár alkalmazottainak részleges fizetés-emelését a VKM előterjesztése „az élelmiszerek drágaságára s más hivatalnokok ... már engedélyezett fizetésére” hivatkozva javasolta.²⁰⁴ 1872-ben a Nemzeti Múzeum könyvtári őrségeinek a fizetését azzal az indoklással emelték fel, hogy esetükben „többnyire hosszabb szolgálat és kiváló szak-képzettség feltételeztetik, és az előmenetelre csak hosszabb szolgálat után számíthatnak”.²⁰⁵ A Nemzeti Múzeum igazgatójának 1875. május 5-én kelt felterjesztésére hivatkozva a VKM a következő évi költségvetésben a könyvtári alkalmazottak fizetésének emelését javasolta, „tapasztalván ugyanis, hogy a Nemzeti Múzeum őrségi személyzete csekély illetményei mellett a fővárosban uralgó drágaság miatt a megélhetés gondjaival küzködven [!] a szolgálat nem csekély kárával, a mint csak lehet, vidéki tanári állomásokra törekszik”. BARNA Ferdinándot pedig arra hivatkozva javasolta fizetés-emelésben részesíteni, hogy a könyvtár „rendetlen része” az ő „vezetése alatt ... rendeztetett”.²⁰⁶

A fizetésemelési szándék olykor hosszú előkészítés után vált valósággá. A Műegyetem tanácsa — írta a VKM 1880. évi költségvetési javaslatában — „többrendbeli felterjesztésében már évek óta ismételve sürgeti és kéri” a „könyvtárnoki segéd” fizetésének felemelését. Az Egyetemi Könyvtár alkalmazottai fizetésének felemelését pedig több évre széthúzva, fokozatosan hajtották végre, az egyes kategóriákon belül „érdem” szerint differenciálva.²⁰⁷ 1884-ben, amikor új „kisegítő tiszt” állást szerveztek, a fizetékülönbséget a VKM így indokolta: „méltányosnak találtam, hogy ezen,

204. VKM. ind. 1871.

205. VKM. ind. 1872.

206. VKM. ind. 1876.

207. VKM. ind. 1880, 1881.

ugyan csekély fizetéssel javadalmazott, de némi tudományos műveltséget multhatatlanul megkövetelő állásnál is legyen valami előlépés lehetősége”.²⁰⁸ A külső viszonyítás jellegzetes példája pedig ugyanebből az időszakból az, hogy az 1882. évi előterjesztésben a VKM azzal indokolta az Egyetemi Könyvtár igazgatója fizetésének pótlékolását, hogy „állása kezdettől fogva az egyetemi tanárokéval (kikkel fizetése egyenlő) egyenrangúnak tekintett”.²⁰⁹

Az 1888. június 7-én FERENC JÓZSEF által jóváhagyott „könyvtári szabályzat” és annak korpótlékolási rendszere, majd az állami tisztviselőket 1893-ban fizetési osztályokba soroló törvényhozási intézkedés²¹⁰ vált hivatkozási alappá a VKM soron következő kisebb-nagyobb mértékű fizetésrendezési előterjesztéseiben.²¹¹ Olyanok esetében, akiket a szabályozás nem érintett kedvezően, méltányossági szempontokat is érvényesítettek. Az 1895. évi előterjesztésben a VKM 200,— Ft-nyi „személyes pótlékot” irányzott elő az Egyetemi Könyvtár egyik „kisegítőkönyvtári tisztjének” a következő indoklással: „Az illető régi alkalmazottja a könyvtárnak, ki mint kisegítő a többi rendszeres tisztviselőknél a törvény által biztosított fokozatos előléptetésében és korpótlékban nem részesülhet, méltányos tehát, hogy ilyen módon anyagi helyzetén javíttassék”.²¹² A fizetési osztályokba sorolás az anyagi érdekeken túl presztízs szempontokat is érintett, hiszen elég közvetlenül tükrözte az intézményeken belüli (sőt végső soron a társadalmi) alá- és fölérendeltségi viszonyokat. Jól jellemzi ezt a VKM 1898. évi költségvetési előterjesztésének az a szakasza, amelyben az Egyetemi Könyvtár első könyvtárórét egy fizetési osztállyal feljebb, illetve két fizetési fokozattal előbbre sorolni javasolta: „Az egyetemi könyvtárnál az első őri állásnak a VIII. fizetési osztályból²¹³ a VII. fizetési osztály legalsó fokozatába való besorolását szolgálati érdekek teszik szükségessé, mert kívánatos, hogy az első őri, ki a VI. fizetési osztályba sorolt igazgatónak helyettese és távollétében az intézet felelős vezetője, ne legyen szintén a neki alárendelt 2-ik őri és első tiszttel együtt a VIII. fizetési osztályban.”²¹⁴

1900-ban a kolozsvári egyetemi könyvtárort és könyvtártisztet léptetik egy-egy fizetési osztállyal előbbre azzal az indoklással, hogy azt „a budapesti egyetemi hasonló állásokkal való egyenlősítés teszi kívánatossá”, és alig két évvel később ugyanerre hivatkozva emelik a könyvtárór fizetését.²¹⁵ Minthogy érdemleges fizetésemelést csak magasabb osztályba, illetve fizetési fokozatba való átsorolással lehetett biztosítani, amihez a VKM szükség szerint a továbbiakban is folyamodott,²¹⁶ az 1910-ben készített költség-

208. VKM. ind. 1884.

209. VKM. ind. 1882.

210. Ld. „az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról” szóló 1893. IV. tc.-t.

211. VKM. ind. 1889, 1890, 1891.

212. VKM. ind. 1895.

213. Korábban utalt arra, hogy az első könyvtárór addig a VIII. fizetési osztály 2-ik fokozatának megfelelő illetményben részesült.

214. VKM. ind. 1898.

215. VKM. ind. 1900, 1902.

216. Ld. például az Egyetemi Könyvtárban eszközölt átsorolásokat. VKM. ind. 1908, 1911.

vetési előterjesztés indoklásában maga mutatott rá arra, amit a könyvtárosok saját tapasztalataikból nagyon jól tudtak, hogy „a könyvtári tisztviselők előmenetele a zárt status miatt . . . igen nehéz”.²¹⁷

Végső soron a munkaerő-kínálat viszonyai hatottak vissza a könyvtári illetmények alakulására is, ha korántsem ellentmondások nélkül. Ez úgy értendő, hogy egyfelől hiány volt tapasztalt szakemberekben,²¹⁸ másfelől a könyvtári területen is érezhető volt az értelmiségi munkaerő viszonylagos túlkínálata. Az előbbi — a már korábbi időszakból idézett Széchényi Országos könyvtárbeli példa mellett — jól jellemzi a VKM 1904. évi költségvetési előterjesztésében annak indoklása, hogy az Egyetemi Könyvtár kisegítő tisztí állását alakítsák át „rendes könyvtártisztí állássá . . . mert egyetemi képzettségű, a könyvtári szakban is jártas egyént ideiglenes természetű, inkább csak rapidíjas jelleggel bíró állásra kapni, illetőleg az intézetben megtartani nem lehet”.²¹⁹ Ugyanakkor aligha csupán az áldozatkészség vitte arra a Széchényi Országos Könyvtár tisztviselőit, hogy a nyitvatartási idő meghosszabbításakor „váltakozó sorrendben, minden anyagi kárpótlás nélkül ajánlották fel szolgálatukat”.²²⁰ Az 1912. évi előterjesztés pedig arról adott számot, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtárban megfelelő statusok híján, a létszámhiányon „segítendő, alkalmas jelentkezők díjazás nélkül alkalmaztattak, . . . akik a könyvtári személyzetet nehéz munkájukban kisegítik, természetesen abban a reményben, hogy díjazatlan munkájuk majdani végleges alkalmazással fog honoráltatni”.²²¹ Ez azonban már nem elsősorban a könyvtári munkaterület, sokkal inkább az egykorú társadalmi viszonyok ellentmondásait tükrözi.

VI. A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS FŐFELÜGYELŐSÉGÉNEK ÉS ORSZÁGOS TANÁCSÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSE A KÖNYVTÁRAK TÁMOGATÁSÁBAN

Könyvtártörténeti irodalmunk hagyományosan számontartja (ha nem is töretlen adatsorban), hogy az 1894 tavaszán életre hívott Országos Múzeum és Könyvtárbizottság 1895-től, majd jogutódai a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa megalakulásuktól, azaz 1898-tól kezdve a költségvetés terhére anyagi támogatásban részesültek.²²² Az 1895. évi költségvetési előterjesztésben a VKM arra hivatkozott, hogy „el nem zárkozhatott . . . azon erkölcsi kötelezettség elől”, hogy „az első

217. VKM. ind. 1911.

218. Vö. GYALUI Farkas i. m. 20. l.

219. VKM. ind. 1904.

220. VKM. ind. 1905, 1906.

221. VKM. ind. 1912.

222. FRAKNÓI Vilmos: *Visszatekintés egy évtized munkásságára (1898–1907)*. = *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1907. 121–126. l. — GÜLYÁS Pál: *A hazai népkönyvtárügy kialakulása és mai helyzete* II. Uo. 1911. 67. l. — GÜLYÁS Pál: *A népkönyvtárak szervezése, fentartása [!] és kezelése*. 2. kiadás. Bp. 1913. 30–31. l. — VARGA Zoltánné: *Az imperializmus kora első két évtizedének könyvtárpolitikai előzményei és kezdetei Magyarországon*. = *Könyv és könyvtár*. 4. köt. Bp. 1964.

kezdetnek megfelelő anyagi támogatásban”, 2000,— Ft-ban részesítse azt a testületet, amelyik a „vidéki, nevezetesen törvényhatósági múzeumok és könyvtáraknak társadalmi úton való létesítését illetőleg továbbfejlesztését” tűzte ki céljául.²²³ Az 1896. évi előterjesztés már 15 000,— Ft állami támogatást tartott szükségesnek. Indoklásában megállapította: „el nem lehet zárkózni annak a ténynek elismerésétől, hogy a magyar tudományosság és közművelődés mostanig a székesfőváros határain túl sem a nyilvános gyűjtemények rendszeres gondozásával, sem különösen az ismeretterjesztő és mindenkinek hozzáférhető könyvtárak czélszerű berendezésével és gyarapításával nem szivárgott át a nemzet összességének minden rétegébe” az általa kívánatosnak ítélt mértékben. A „társadalmi tényezők” szerepét a hiányzó intézmények létrehozásában fontosnak minősítette ugyan, de szükségesnek tartotta leszögezni, hogy „a hazánkban e téren általában uralkodó tájékozatlansággal és a kezdetleges viszonyokból eredő nehézségekkel a helyi hatóságok és egyesületek önerejükben megküzdeni nem volnának képesek, az állam támogatása s egy központi, vezérlő szervezet létrehozása nélkül”.²²⁴ Az állami támogatás nem is maradt el, a Bizottság a következő két évben is megkapta a 15—15 ezer Ft-ot,²²⁵ és működésének első esztendejére ugyanennyi államsegélyben részesült az a kettős „központi vezérlő szervezet”, amely „A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelete és Országos Tanácsa” megnevezéssel fejtette ki tevékenységét.²²⁶

A Bizottság, majd a Főfelügyelőség és Országos Tanács, illetve a hozzájuk kapcsolódó intézmények költségvetési támogatása a vizsgált időszakban erősen emelkedett.

**A múzeumok és könyvtárak országos szervezeteinek
költségvetési támogatása 1895—1918²²⁷**

Év	Rendes támogatás	Rendkívüli támogatás	Összesen
1895	2 000,— Ft	—	2 000,— Ft
1896—1899	15 000,— Ft	—	15 000,— Ft
1900	108 000,— K	—	108 000,— K
1901	158 000,— K	26 500,— K	184 500,— K
1902	172 000,— K	39 500,— K	211 500,— K
1903	192 740,— K	50 000,— K	242 740,— K
1904	233 380,— K	68 000,— K	301 380,— K
1905 ²²⁸	272 240,— K	89 000,— K	361 240,— K
1906	265 740,— K	95 000,— K	360 740,— K

223. VKM. ind. 1895.

224. VKM. ind. 1896.

225. Ák. 1897, 1898.

226. A testület megalakulására és működésére ld. a 222. jegyzetben idézettek kivül a VKM. 1899. évi és azt követő költségvetési előterjesztéseinek indoklásait, valamint a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 1908. 171. 1. és kk., 1912. 66. 1. és kk., 1918. 81. 1. és kk.

227. Ák. 1895—1917/1918.

228. A kormányzati válság miatt ebből az esztendőből nem a jóváhagyott, hanem az előirányzott tételeket közöljük.

Év	Rendes támogatás	Rendkívüli támogatás	Összesen
1907 ²²⁹	294 200,— K	95 000,— K	389 200,— K
1908	325 060,— K	137 500,— K	462 560,— K
1909—1910 ²³⁰	354 255,— K	137 500,— K	491 755,— K
1911	368 241,— K	143 280,— K	511 521,— K
1912	408 975,— K	140 500,— K	549 475,— K
1913	440 715,— K	165 500,— K	606 215,— K
1914/15 ²³¹	442 525,— K	165 500,— K	608 025,— K
1917/18 ²³²	443 597,— K	165 500,— K	609 097,— K

A jórészt a szervező munkára fordított első évekbeli támogatást figyelembe nem is véve a támogatás növekedése igen erőteljesnek és viszonylag gyors üteműnek bizonyult, hiszen a századforduló és az első világháború kitörése közötti alig másfél évtizedben közel hatszorosára emelkedett.

Az Főfelügyelőség és az Országos Tanács számára biztosított államsegély felosztásának a részletes vizsgálata feltételezi e központi szervek levéltári megőrzésben levő irat- és számadásanyagának a feltárását, amire az adott keretek között nem vállalkozhattunk. Az államsegély évenként közreadott felhasználási tervzetei és a felosztásukról szóló beszámolók leginkább még a „népkönyvtárak” támogatását szervező Országos Tanács esetében teszik elkülöníthetővé a ténylegesen könyvtári rendeltetésű összegeket, míg a Főfelügyelőség — éppen az általa támogatott tudományos intézmények túlnyomó részének komplex jellegénél fogva — többnyire olyan kimutatásokat közölt, amelyekben a könyvtárakra fordítható tételek csak esetlegesen különíthetők el.

1897 és 1910 között — mint ismeretes — az Országos Tanács „népkönyvtárak” céljára összesen 362 040,— K-t utalt ki pénzsegély formájában különböző, könyvtárakat fenntartó egyesületek számára. Szigorú megkötés volt, hogy „az államsegély csakis a Tanács hivatalos jegyzékébe fölvelt könyvek beszerzésére, bekötési költségekre és könyvtári bútortzat beszerzésére fordítható”. Ugyanebben az időszakban maga az Országos Tanács 305 „népkönyvtárat” és 183 „vándorkönyvtárat” létesített, több mint 448 ezer K felhasználásával.²³³ A megkötések, amelyekkel az Országos Tanács élt,

229. Csak az előirányzott tételek álltak rendelkezésünkre.

230. 1910-ben a kormányzati válság miatt az 1909. évi költségvetés maradt érvényben.

231. 1914 első felében az 1913. évi költségvetési keretösszeg felét használhatták fel. Az 1914. július 1-én kezdődő 1914/1915. évi, első háborús költségvetési évben és az önálló költségvetéssel nem bíró 1915/1916., illetve 1916/1917. években a megszavazott támogatás jelentős részéről le kellett mondaniok. Vö. *Helyzetünk. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1914. 237. l. — GULYÁS Pál: *A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa 1914—1917. évi működése*. Uo. 1918. 81—91. l.

232. A megszavazott támogatás jelentős részét valójában nem vehették igénybe. Vö. MIHALIK József: *Az Orsz. Tanács és az Orsz. Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó intézmények állami segélyezése az 1917/18. költségvetési évben*. Uo. 1918. 161. l. és kk.

233. GULYÁS Pál: *A hazai népkönyvtárügy . . . i. m.* Uo. 68—70. l.

tartalmilag arra a szakirodalomban méltán ostromozott²³⁴ eredményre vezettek, hogy a „népkönyvtárakra” értéktelen, protekciós kiadványok tömegét erőltették. Jól példázza ezt, hogy a hadigazdálkodás szűkös viszonyai közt az Országos Tanács nemcsak GYÓNI Géza háborús verseinek egyik gyűjteményét vette meg 200 példányban, hanem ifj. Szász Béláét ugyancsak 200, WLAŠSICS Tibor költeményeit pedig 400 példányban. A legkirívóbb példa azonban PAYR Hugó *József kir. herceg* c. műve 1000 példányának az államsegély terhére eszközölt megvásárlása volt 1917/1918-ban.²³⁵

1897-ben, amikor uralkodói, „legfelsőbb elhatározással” megszervezték „a múzeumok és könyvtárak országos felügyeletét”, és szabályozták annak teendőit,²³⁶ mindenekelőtt a vidéki intézmények fejlesztését tűzték ki feladatául. A VKM 1899. évi költségvetési előterjesztése szerint az intézkedés „célja az, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak által képviselt nagy közművelődési érdekeket az állami gondozás körébe vonhassuk be. Eddig ugyanis a magasabb szellemi életnek majdnem kizárólag csak ama tényezői részesültek állami támogatásban, melyek a főváros területén működtek”.²³⁷ 1900-ban már arról szólt az előterjesztés, hogy „az ország felügyeletnek teljesen megokolt jelentései szerint mintegy 30 vidéki közgyűjteményre kell az állami gondoskodást kiterjeszteni”, emellett — többek között — könyvtári szaktanfolyamot kell indítani és elő kell készíteni a „hazai könyvtárak zsebkönyvének kiadását”.²³⁸ Rövid egy esztendő múlva már arról olvashatunk a VKM előterjesztésének indoklásában, hogy „eddig közel 70 közgyűjtemény állami felügyelet alá helyezéséről s ennél fogva állami támogatásáról van szó”. A gyors ütemben növelni kívánt államsegély megszavaztatása érdekében mindenekelőtt arra hivatkoztak, hogy olyan közgyűjteményekről van szó, amelyeknek „kulturális szempontból az országnak eddig mellőzöttebb vidékein úgy nemzetiségi, mint általános művelődési szempontból ... fontos hivatásuk van”.²³⁹ 1902-ben a VKM arra utalt, hogy „az állami felügyelet alá helyezkedő közgyűjtemények száma évről évre szaporodik”.²⁴⁰ 1903-ban a gyorsan fokozódó szükségletekhez mérten szerénynek nevezte a VKM előterjesztése az Országos Felügyelőség ellátmányának növelését. A nehéz pénzügyi helyzetre hivatkozva az adminisztrációs költségek fedezetének emelésén kívül az Erdélyi Magyar Múzeum támogatása érdekében a rendes államsegély növelését ajánlotta, arra hivatkozva, hogy ezt az intézményt, mely „valóságos védő vára ... a magyar közművelődésnek ... szűkös anyagi eszközeivel magára hagyottan, válságok bonyodalmai előtt látjuk”, indokolt tehát gyors megsegítése.

234. Vö. SZABÓ Ervin i. m. 87–89., 94–97., 322. l. — REMETE László: *Budapesti könyvtári múltjából*. Klny. az *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve* 11. köt.-ből. Bp. 1964. 19. l. — PAPP Ivánné: *Adalékok az alföldi olvasóköri és népkönyvtárak történetéhez. 1890–1914.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1957. Bp. 1958. 287. l. — VARGA Zoltánné i. m. 63. l.

235. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1918. 91., 162–163. l.

236. *Magyar Könyvszemle* (Új folyam), 1898. VI. 84–88. l. — VARGA Zoltánné i. m. 64. l.

237. VKM. ind. 1899.

238. VKM. ind. 1900.

239. VKM. ind. 1901.

240. VKM. ind. 1902.

A „rendkívüli” kiadások közül kiemelést érdemel az alsókubini Csaplovics-könyvtár, és a miskolci evangélikus egyháztanács nyilvános könyvtárának építésére biztosított államsegély folyósításának megkezdése.²⁴¹ 1904-ben a VKM arról számolt be, hogy „az országos felügyelet hatáskörébe” tartozó tudományos intézmények közt „44 könyvtár, ugyanannyi régiséggyűjtemény, 25 ethnografiai és 25 természettudományi gyűjtemény” van, de ezeknek „mindössze csak felét lehet ... jelentőségével arányban álló támogatásban részesíteni”.²⁴²

1905-ben a tudományos közgyűjtemények szükségleteire előirányzott tétel emelésének szerény voltát többek között azzal támasztotta alá a VKM, hogy „még mintegy százra tehető azoknak a vidéki városoknak a száma, amelyek helyi múzeumok, de főleg könyvtárak alapítására irányuló törekvéseikben az állam támogatására igényt tarthatnak”. A „rendes” államsegély emelésén kívül, a „rendkívülit” is növelték, ebben az évben kezdve meg a pozsonyi múzeum és könyvtár építésének céljára biztosított összeg 10 000,— K-ás évi részletének folyósítását, amihez 1906-ban — többek közt — az aradi Kölcsey-egyesület 1848/49-es ereklyemúzeuma és könyvtára építkezésének hasonló nagyságrendű évi támogatása társult.²⁴³

1907-ben a két vezető testületet oly módon szervezték át, hogy az Országos Tanácsot még „a nem tudományos jellegű gyűjtemények ügyeiben” is tulajdonképpen csak „véleményező testületté” fokozták le, s az Országos Főfelügyelőséget ruházták fel gyakorlatilag hatósági jogkörrel nemcsak a közvetlenül a felügyelete alá rendelt 69 tudományos intézmény, hanem a népkönyvtárak, egyesületi könyvtárak stb. irányításában is.²⁴⁴ Talán ennek az átszervezésnek is szerepe volt abban, hogy a költségvetési előterjesztésekben a számszerű növekedés látványos adatai mellett helyet kaptak az államsegély emelésének olyan indokai is, mint például 1908-ban az, hogy egyes kisebb könyvtárak „még annyi anyagi erővel sem rendelkeznek, hogy ... pl. kölcsönkérő lapok beszerzési költségeit maguk fedezhessék”.²⁴⁵

A népkönyvtáraknak kezdettől fogva szánt tudatformáló szerep kivételes egyértelműséggel fogalmazódott meg gróf APPONYI Albert minisztersége idején az 1909. évi költségvetési előterjesztés indoklásában: „a közművelődési, nemzeti és nemzetpolitikai szempontból annyira nagyfontosságú feladatokkal szemben, miket a népkönyvtárak szolgálnak, s szemben a mind élénkebben jelentkező kívánalmakkal, melyek kivált a szegény munkásnép soraiból hangzanak népkönyvtáraknak állítása iránt, valóban elenyészően csekély ez a többlet,²⁴⁶ amely voltaképpen csak a stagnálástól van hivatva megmenteni a népkönyvtáraknak a nemzetiségi mozgalmakkal szemben különösen fontos intézményét.”²⁴⁷ 1911-ben a népkönyvtárak segítése érdekében

241. VKM. ind. 1903.

242. VKM. ind. 1904.

243. VKM. ind. 1905, 1906.

244. VKM. ind. 1907.

245. VKM. ind. 1908.

246. A népkönyvtáraknak az előző esztendőben juttatott 109 ezer K. 5 ezer K-ás emelését javasolta.

247. VKM. ind. 1909. — A „népkönyvtárak” ilyen értelmű tudatformáló szerepének kritikájára ld. SZABÓ Ervin i. m. 88—89. l.

némi fokozását ismét azzal indokolta a VKM előterjesztése, hogy azok „köz-
művelődési és nemzeti szempontból méltán érdemesek volnának ennél sok-
szorta nagyobb támogatásra”.²⁴⁸

Az első világháború kitörését megelőző két esztendőben a VKM előter-
jesztései a vidéki „tudományos közgyűjtemények” támogatása fokozásának
szükségességét hangsúlyozták, kiemelve, hogy 1908-tól a rendelkezésükre
bocsátott államsegélynek az előző évtizedben biztosított „fokozatos emel-
kedése” megtorpant. Nyilvánvaló, hogy elsősorban a korábban fejtegetett
tudatformáló indítékok miatt ítélték szükségesnek, hogy „a főbb ipari vá-
rosokban, illetőleg községekben, az ottani iparostanoncziskolákkal kapcsola-
tban külön, a tanonczok gyakorlati igényeit is szem előtt tartó nagyobb
könyvtárak létesíttessenek”. Ugyancsak kiemelés érdemel, hogy míg ko-
rábban mindenekelőtt nemzetiségpolitikai szempontból, de a 67-es kor-
mányzat hagyományosan biztos választási körzeteinek támogatása céljából
is mind a rendes államsegélyek, mind az építkezésre szolgáló rendkívüliek
túlnyomó része felvidéki, illetve erdélyi vegyes nemzetiségű területekre ju-
tott, 1913-ban pénz jutott a csak 1911-ben alakult Alföldi Magyar Közmű-
velődési Egyesület népkönyvtári akciója számára is, és megkezdődött a
nagy szabású kecskeméti múzeum- és könyvtárépítkezés állami támogatá-
sa.²⁴⁹ A hadigazdálkodás kényszerű takarékosági intézkedései azonban fé-
kezően hatottak az új kezdeményezések kibontakozására is.²⁵⁰

Ha nem is azzal a határozottsággal, mint a hivatalos könyvtárpolitika
egykorú legkiválóbb szakbíráói, mindenekelőtt GYALUI Farkas és SZABÓ
Ervin tették,²⁵¹ de a korszakot és a nagyobb arányú fejlesztési kísérleteket
záró első világháború küszöbén a Múzeumok és Könyvtárak Országos Fő-
felügyelőségének és Országos Tanácsának vezetői is rámutattak a könyv-
tárügy költségvetésbeli támogatásának elégtelenségére. Egy évtizeddel
azután, hogy Wlassics Gyula a Múzeumok és Könyvtárak Országos Taná-
csának élére került, kifejezést adott annak a véleményének, hogy „az
állami népkönyvtárpolitika eredményei ... éppenséggel nem kielégítőek”,
egy, a továbblépés lehetőségét érintő kérdésre pedig így válaszolt: „irányvál-
tozást egyelőre azért nem lehet tenni, mert az elsősorban pénzkérdés”.²⁵²
Alig egy évvel korábban az általa és FRANKÓI Vilmos, az Országos Főfelügye-
lőség vezetője által aláírt emlékirat pedig így határozta meg annak legfőbb
okát, miért nem érték el a vidéki tudományos könyvtárak fejlesztésében
a korábban remélt célokat: „A rendelkezésre álló javadalom, melynek könyv-
tári célokra fordítható évi hányada legkedvezőbb esetben sem haladta meg
a 60 000 Koronát, nem engedte meg, hogy a Főfelügyelőség hatáskörébe
tartozó közel 70 igen különböző eredetű és jellegű könyvtár nagyobb ará-

248. VKM. ind. 1911.

249. VKM. ind. 1912, 1913. — Az alföldi „színmagyar” területek lakosságának mű-
velődéspolitikai elhanyagolásáról ld. Wlassics Gyula megállapításait is. *Múzeumi
és Könyvtári Értesítő*, 1913. 223. l.

250. Vö. a 231. és a 232. jegyzetben idézett művekben előadottakkal.

251. Vö. GYALUI Farkas i. m. 20. l. — SZABÓ Ervin i. m. 82., 108—109., 216. l.

252. A nyilatkozat szövegét ld. *Wlassics Gyula könyvtárpolitikai kérdésekről. = Könyv-
tári Szemle*, 1914. 1. l.

nyokban fejlesztessék”.²⁵³ 1913 őszén WLASSICS „rövid idő alatt helyrehozandó mulasztásnak” ítélte, hogy „egyetlen önálló állami közkönyvtárunk nincs, hogy a fővárosban létező nagy könyvtáraink könyvkészletei erős kiegészítésre szorulnak, mert a budapesti nagy könyvtárak évi gyarapodásának átlaga messze alatta marad a nagyobb európai könyvtárak átlagának”.²⁵⁴ Az általa is szükségesnek ítélt előrelépés remélhető konkrétumait firtató kérdésre azonban röviddel később nagyon óvatosan így felelt: „többször foglalkoztam a budapesti nagykönyvtárak hiányos dotációjával és a nemzeti könyvtár eszméjével. Ebben a kérdésben ma nem kívánok nyilatkozni. Könnyű volna felelni arra, hogy e téren mit kellene alkotnunk, de nekünk azzal kell számolnunk, hogy mit lehet”.²⁵⁵ Idézett, 1913 őszén a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége közgyűlésén tartott beszédében így fogalmazta meg a kívánatosnak ítélt könyvtárfejlesztés legfőbb akadályát: „Fájdalom, a segélyösszegekkel nem rendelkezünk oly bőven, hogy a bajon mindenütt segíthessünk . . .” Népkönyvtáraink „ugyanabban a hibában szenved [nek], mint tudományos és közkönyvtáraink. Mindenütt hiányzik a bő és rendszeres gyarapításra szükséges eszköz.”²⁵⁶

Áttekintve a VKM költségvetési keretei közt támogatott könyvtárak s mindenképp a tudományos könyvtárak államsegélyben részesítésének félévszázados történetét, meg kell állapítanunk, érthető, hogy még a könyvtárügy egykorú hivatalos szószólói is ilyen jelentőséget tulajdonítottak az anyagi eszközök elégtelenségének. Jórészt mecénások áldozatkészségére alapozott könyvtárügyünk rendszeres állami költségvetési támogatásban részesítése a továbbfejlődés nélkülözhetetlen feltételének bizonyult ugyan, de az állami támogatás mértéke — a vizsgált korszakban elért jelentős eredmények ellenére — nem felelt meg sem az egykorú igényeknek, sem a tényleges szükségleteknek. Nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a vizsgált korszakban kiépült könyvtárrendszerünk kellőképpen betöltse tudományos és közművelődési hivatását.

253. *A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Országos Főfelügyelőségének emlékirata a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében.* = *Magyar Könyvszemle*, 1912. 190. l. — Vö. SZABÓ-ANDRÁS Endre i. m. 57. l.

254. WLASSICS Gyula: *A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége közgyűlésén . . . 1913. október hó 5-én elmondott megnyitó-beszéd.* = *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1913. 219. l.

255. Ld. WLASSICS Gyulának a 252. jegyzetben idézett nyilatkozatát. *Könyvtári Szemle*, 1914. 2. l.

256. Ld. WLASSICS Gyulának a 254. jegyzetben idézett beszédét. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1913. 226. l.

DIE STAATLICHE UNTERSTÜTZUNG DES BIBLIOTHEKSWESENS
1867—1918, UNTERSUCHT AM BUDGET DES DAMALIGEN
MINISTERIUMS FÜR RELIGION UND ALLGEMEINES
UNTERRICHTSWESEN

J. SZABAD

Der Aufsatz untersucht, in welchem Masse und mit welchen Beweggründen in dem halben Jahrhundert zwischen 1867 und 1918 Mittel aus dem Budget des Ministeriums für Religion und allgemeines Unterrichtswesen bereitgestellt wurden. Vor allem wird die kontinuierliche staatliche Dotation der damaligen ungarischen leitenden wissenschaftlichen Bibliotheken untersucht. Aber auch die nicht unmittelbare Unterstützung wird erörtert, die dem weiteren Kreis der wissenschaftlichen Bibliotheken, bzw., dem sich entwickelndem Netz der allgemeinbildenden Bibliotheken über die, am Ende des 19. Jahrhunderts zustande gekommenen Landesorgane für Bibliothekswesen im Rahmen des Budgets zugewiesen wurde.

Es wird auf die analysierende Erörterung der jährlichen Budgetvorschläge und deren Begründungen Bezug genommen, wobei auch die schliesslich bestätigten Budgets des Ministeriums untersucht werden. Darüberhinaus wurde notgedrungenenerweise, soweit möglich, auch anderes Quellenmaterial zum Themenkreis verfolgt. Die durch Tabellen ergänzte Untersuchung will in erster Linie festhalten, inwiefern die kontinuierlichen staatlichen Budgets und aussergewöhnlichen Unterstützungen ausreichten zur Sicherung der technischen Erfordernisse, zur Gebäudeerhaltung, zur Aufrechterhaltung des Bibliotheksbetriebes, zur Weiterentwicklung der Bestände und in welchem Masse die Mittel für die Bezahlung der Arbeitskräfte ausreichten. — Besondere Aufmerksamkeit wird der Begründung für die einzelnen Budget-Positionen entgegengebracht, da diese die offizielle Bibliothekspolitik der Zeit widerspiegeln und sogar die Bildungspolitik in wichtigen Zügen darstellen. — Der Aufsatz stellt fest, dass, obwohl die Budgets der staatlichen Unterstützung — mit Ausnahme der Kriegsjahre — ständig zunahmen, diese weder den zeitgenössigen Ansprüchen, noch dem wirklichen Bedarf entsprachen.

